

PRACE

Institutu
Europy
Środkowej

Hanna Bazhenova

Ukraińskie rolnictwo w latach 2022–2024: wyzwania i strategie adaptacyjne

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Recenzenci prof. dr hab. Ołeksandr Radczenko
Instytut Zoologii im. I. I. Szmalhauzena
Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

dr Małgorzata Bułkowska
Instytut Ekonomiki Rolnictwa
i Gospodarki Żywnościowej –
Państwowy Instytut Badawczy

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 6/2024
Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-83-67678-56-8
Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Projekt okładki i skład www.targonski.pl
Fotografie na okładce © Hanna Bazhenova (górne)
© Pixel Blossoms | shutterstock.com (dolne)

Instytut
Europy Środkowej

Nr 6/2024

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Hanna Bazhenova

**Ukraińskie rolnictwo
w latach 2022–2024:
wyzwania i strategie adaptacyjne**

Lublin 2024

Spis treści

Tezy	7
Wykaz skrótów	8
Wstęp	9
1. Rolnictwo Ukrainy w warunkach stanu wojennego	13
1.1. Straty i wyzwania.....	13
1.2. Rynek gruntów rolnych.....	18
2. Działalność rolnicza	21
2.1. Produkcja roślinna.....	23
2.1.1. Uprawa roli.....	23
2.1.1.1. Uprawa zbóż i roślin przemysłowych.....	23
2.1.1.2. Uprawa warzyw, ziemniaków i roślin dyniowatych.....	30
2.1.2. Uprawa owoców.....	33
2.2. Hodowla zwierząt.....	35
2.3. Rybołówstwo i akwakultura.....	40
2.4. Leśnictwo.....	44
2.4.1. Zasoby leśne.....	44
2.4.2. Zalesianie.....	47
2.4.3. Zbieranie leśnych produktów nieдрzewnych.....	48
3. Handel produktami rolno-spożywczymi	51
3.1. Utrudniona logistyka i nowe łańcuchy dostaw.....	53
3.2. Eksport.....	59
3.2.1. Rok 2022.....	59
3.2.2. Rok 2023.....	66
Wnioski	71
Bibliografia	77

■ Tezy

Sektor rolny jest jedną z priorytetowych i strategicznie ważnych gałęzi gospodarki Ukrainy. Mimo ogromnych strat poniesionych wskutek rosyjskiej inwazji, znacznego zmniejszenia powierzchni uprawianych gruntów ornych, spadku produkcji oraz zakłócenia łańcuchów dostaw wykazał się dużą odpornością i umiejętnością dostosowania się do warunków stanu wojennego.

W strukturze ukraińskiego rolnictwa produkcja roślinna zachowała znaczną przewagę nad hodowlą zwierząt, przede wszystkim ze względu na żyzne gleby, duże obszary gruntów ornych oraz korzystny klimat kontynentalny. Główne uprawy obejmują zboża (kukurydza, pszenica, jęczmień), rośliny oleiste (słonecznik, rzepak, soja) i buraki cukrowe. Łączne zbiory zbóż, roślin strączkowych oraz roślin oleistych w 2022 roku wyniosły 72 mln t, co stanowiło spadek o 34% w porównaniu z 2021 rokiem. Wskaźnik ten udało się zwiększyć do 81,6 mln t w 2023 roku, jednak oczekuje się, że w 2024 roku zbiory wspomnianych upraw spadną do 74 mln t.

Działania zbrojne negatywnie wpłynęły również na uprawę warzyw, ziemniaków, roślin dyniowatych, owoców i jagód. W celu uzupełnienia braków wynikających z okupacji znacznej części terytorium Ukrainy nastąpiła redystrybucja obszarów zasiewów, w wyniku której wzrosła powierzchnia upraw warzyw „zestawu barszczowego”, a także pomidorów, ogórków, bakłażanów, arbuzów i melonów w innych regionach kraju.

Przedsiębiorstwa rolne okazały się bardziej odporne na skutki konfliktu zbrojnego niż gospodarstwa domowe, głównie dzięki możliwości przeniesienia ferm hodowlanych do bezpieczniejszych lokalizacji. Produkcja zwierzęca nadal koncentruje się na mięsie, mleku oraz innych produktach pochodzenia zwierzęcego.

W kontekście konfliktu zbrojnego sektor rolny stał się kluczowym źródłem dochodów budżetu państwa i jednym z najbardziej perspektywicznych obszarów rozwoju zagranicznych stosunków ekonomicznych. Podczas gdy w 2021 roku Ukraina uzyskała prawie 41% swoich dochodów z eksportu towarów ze sprzedaży produktów rolno-spożywczych, w 2023 roku wskaźnik ten wzrósł do 61%. Jednocześnie dwa lata rosyjskiej agresji doprowadziły do zmniejszenia przychodów z eksportu tej produkcji o 21,3%. Głównymi grupami produktów w strukturze towarowej eksportu były zboża i nasiona oleiste, oleje i tłuszcze, pozostałości przemysłu spożywczego i przetwórczego oraz mięso i podroby.

W świetle możliwej akcesji Ukrainy do struktur Unii Europejskiej państwo to jest potencjalnym konkurentem dla unijnych producentów rolnych. W związku z tym sukces rozmów dotyczących części rolnej będzie zależał przede wszystkim od gotowości obu stron do znalezienia kompromisowego modelu interakcji, opartego nie na konkurencji, lecz na wzajemnie korzystnym partnerstwie i współpracy.

Wykaz skrótów

GFDRR	Global Facility for Disaster Reduction and Recovery	UAH	hrywna ukraińska
ha	hektar	UCAB	Ukrainian Agribusiness Club
KE	Komisja Europejska	UE	Unia Europejska
KSE	Kijowska Szkoła Ekonomii	UIFSA	Ukrainian Importers of Fish and Seafood Association
mld	miliard	USD	dolar amerykański
mln	milion	USDA	United States Department of Agriculture
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych	ДМСУ	Державна митна служба України
t	tona	ДССУ	Державна служба статистики України
tys.	tysiąc		
UAEA	Ukrainian Agriculture Export Association		

Wstęp

Unia Europejska 25 czerwca 2024 roku w Luksemburgu oficjalnie rozpoczęła rozmowy akcesyjne z Ukrainą. Podczas procesu negocjacyjnego państwo kandydujące musi dostosować swoje ustawodawstwo krajowe do wspólnotowego dorobku prawnego (*acquis communautaire*), obejmującego poszczególne obszary polityki unijnej. Do najtrudniejszych tematów z pewnością będą należały rolnictwo i produkcja rolno-spożywcza. Zagadnienia te tradycyjnie stanowią najbardziej kontrowersyjne elementy negocjacji akcesyjnych, zwłaszcza w przypadku dużych producentów rolnych. Farmerzy w państwach członkowskich obawiają się potencjalnej konkurencji o rynki zbytu i dotacje sektorowe ze stro-

ny nowych członków, szczególnie bez uprzedniej reformy wspólnej polityki rolnej.

Rolnictwo jest jednym z kluczowych sektorów gospodarki Ukrainy. Przed inwazją Rosji państwo to posiadało 41,3 mln ha gruntów rolnych, w tym 32,5 mln ha gruntów ornych, co znacząco przewyższało potencjał ziemi uprawnej krajów Unii Europejskiej (UE). Ukraina dysponuje około 25% najbardziej żyznych czarnoziemów na świecie, które w połączeniu z umiarkowanym klimatem kontynentalnym dają krajowym producentom znaczną przewagę konkurencyjną. Urodzajne gleby odgrywają decydującą rolę w osiągnięciu stosunkowo wysokich plonów. Warto przy tym dodać, że w odróżnieniu od państw UE, gdzie produkcja opiera się głównie na drobnym rolnictwie, na Ukrainie małe przedsiębiorstwa rolne wytwarzają jedynie 10% produktów rolnych, podczas gdy średnie i duże odpowiednio 65% i 25%.

W ostatnich latach przed rosyjską agresją produkcja rolna w kraju stale rosła, a rolnictwo dostarczało ludności różnorodne produkty, w tym zboża, nasiona oleiste, warzywa, owoce, rośliny dyniowate, mięso oraz mleko. W latach 2020 i 2021 Ukraina odnotowała rekordowe zbiory zbóż, roślin strączkowych i nasion oleistych: odpowiednio 83,4 mln t i 108,9 mln t. Ponadto państwo wytwarzało znaczne ilości produktów na eksport, będąc ważnym graczem na światowym rynku rolnym oraz jednym z gwarantów globalnego bezpieczeństwa żywnościowego. Przed 24 lutego 2022 roku Ukraina eksportowała do 70–80% wszystkich produktów

rolnych. Przykładowo w 2021 roku łączna wartość sprzedanej za granicę produkcji rolno-spożywczej wyniosła 27,7 mld USD lub 40,7% całkowitego eksportu towarów.

Kampania siewna oraz czas żniw i zbierania plonów w 2022 roku były prawdopodobnie najtrudniejszymi w dziejach niepodległej Ukrainy¹. Na skutek działań zbrojnych rolnicy napotykali liczne problemy, w tym z: logistyką w zakresie paliwa, nasion, nawozów i środków ochrony roślin; przerwami w dostawach maszyn rolniczych, części zamiennych i urządzeń; zniszczeniem infrastruktury rolnej; ciągłymi ostrzałami obwodów przyfrontowych; znacznymi utrudnieniami w eksporcie produktów rolno-spożywczych w wyniku blokady portów morskich; a także deficytem kapitału obrotowego oraz niedoborem siły roboczej. Ponadto z powodu okupacji i częściowego zaminowania terenów obszar do obsiania został zmniejszony o około 20%, co doprowadziło do istotnego spadku produkcji. W konsekwencji łączne zbiory zbóż, roślin strączkowych i roślin oleistych w 2022 roku wyniosły 72 mln t, czyli były o 34% mniejsze niż w 2021 roku. Dużym wysiłkiem wskaźnik ten udało się zwiększyć do 81,6 mln t w 2023 roku, co z jednej strony wzmocniło bezpieczeństwo żywnościowe kraju, a z drugiej – przy od-

¹ Zob.: H. Bazhenova, *Ukraina w ogniu: pozamilitarne wymiary wojny*, Lublin 2022, s. 18–24; eadem, *Ukraine on Fire: The Non-Military Dimensions of the War*, Lublin 2022, s. 18–24.

powiednich warunkach gwarantowało wpływy do budżetu z eksportu produktów rolnych.

Konflikt zbrojny przyniósł rekordowe szkody dla rolnictwa Ukrainy, a jednocześnie wskazał na wysoką odporność i możliwości adaptacyjne tego sektora gospodarki do warunków wojennych. Niniejsza praca ma na celu przybliżenie stanu ukraińskiego rolnictwa w latach 2022–2024, ze szczególnym uwzględnieniem jego podsektorów. Rozdział pierwszy naświetla straty, jakie poniosło rolnictwo w wyniku działań zbrojnych, wyzwania stojące obecnie przed producentami rolnymi oraz funkcjonowanie rynku ziemi. W drugim rozdziale przeanalizowane zostały zmiany, które nastąpiły w czterech głównych podsektorach ukraińskiego rolnictwa: produkcji roślinnej, hodowli zwierząt, rybołówstwie i akwakulturze oraz leśnictwie. Natomiast ostatni, trzeci rozdział skupia się na eksporcie produkcji rolno-spożywczej przez Ukrainę po 24 lutego 2022 roku – jego wolumenie, strukturze i wartości, a także na utrudnieniach logistycznych związanych ze sprzedażą towarów za granicę. Szczególną uwagę zwraca się również na kwestię tworzenia nowych łańcuchów dostaw oraz ocenę ich skuteczności.

1. Rolnictwo Ukrainy w warunkach stanu wojennego

1.1. Straty i wyzwania

Rosyjska agresja miała katastrofalne skutki dla wszystkich sektorów ukraińskiej gospodarki, w tym rolnictwa. Przez ponad dwa lata pełnowymiarowego konfliktu zbrojnego znaczna liczba przedsiębiorstw rolnych i przetwórczych, spichlerzy, szklarni oraz maszyn rolniczych została zniszczona i poważnie uszkodzona. W wyniku okupacji całkowita powierzchnia zasiewów w 2022 roku zmniejszyła się o 20% w porównaniu z 2021 rokiem. To, a także zakłócenie łańcuchów logistycznych, blokowanie rynków zbytu oraz wymuszone ograniczenie eksportu produktów rolno-spo-

żywczych, doprowadziło do znacznego spadku produkcji i dochodów rolników.

Według raportu Centrum Badań nad Żywnością i Użytkowaniem Gruntów Kijowskiej Szkoły Ekonomii (KSE Agrocen-ter) łączne szkody i straty w sektorze rolnym spowodowane konfliktem zbrojnym w lutym 2024 roku stanowiły ponad 80 mld USD. Wartość zniszczonych, uszkodzonych i skradzionych aktywów wyniosła 10,3 mld USD, w tym maszyn rolniczych – 5,8 mld USD, gotowej produkcji – 1,97 mld USD i magazynów zbożowych – 1,8 mld USD. Szkody w obszarze upraw wieloletnich szacowane były natomiast na 398 mln USD, w hodowli zwierząt – 254 mln USD, a w akwakulturze i rybołówstwie – 35 mln USD. Z kolei straty pośrednie oceniono na 69,8 mld USD. Największa kategoria strat objęła spadek produkcji roślinnej, na którą przypadło ponad 50% strat, tzn. 35,1 mld USD. Druga co do wielkości kategoria, ze stratami w wysokości 24,1 mld USD, była związana z blokowaniem eksportu morskiego, co doprowadziło do spadku cen krajowych. Ponadto 4,4 mld USD utracono z tytułu zwiększonych kosztów produkcji, 5,6 mld USD – niższej wydajności w sektorze hodowlanym oraz 170 mln USD – spadającej wydajności w rybołówstwie i akwakulturze. Koszty rekultywacji wyniosły natomiast 329 mln USD².

² Р. Нейтер, С. Зоря, О. Муляр, *Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення*, [Київ] 2024, https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf [31.05.2024].

Niemniej ukraińskie rolnictwo nie tylko zdołało przetrwać, ale w dużej mierze zachowało swój potencjał do zapewnienia krajowego bezpieczeństwa żywnościowego oraz eksportu produktów na rynki światowe. W 2023 roku ten sektor gospodarki – pomimo licznych wyzwań stojących przed rolnikami – odnotował wzrost w wielu branżach.

Główne wyzwania ukraińskiego sektora rolno-przemysłowego:

- *Brak środków finansowych na zrównoważoną działalność rolniczą*, m.in. ze względu na rosnące koszty produkcji. Pomimo faktu, że rentowność uprawy zbóż i nasion oleistych poprawiła się w 2023 roku w porównaniu z rokiem 2022, niskie ceny światowe nie pozwoliły branży osiągnąć znaczących dochodów. Jednocześnie większość produktów zwierzęcych była opłacalna przez cały 2023 rok. Najprawdopodobniej rentowność wszystkich rodzajów zbóż i nasion oleistych będzie nadal rosła, pod warunkiem że sytuacja w zakresie bezpieczeństwa oraz możliwości eksportu drogą morską i lądową nie ulegnie pogorszeniu. Niemniej na tle możliwego spadku plonów, wyższych kosztów utrzymania elewatorów z powodu rosnącej ceny energii elektrycznej, a także niewielkiego wzrostu czynszów za dzierżawę gruntów po otwarciu rynku ziemi dla osób prawnych w styczniu 2024 roku, uprawa kukurydzy i jęczmienia zapewne pozostanie nieopłacalna, pszenicy będzie miała minimalną

rentowność, podczas gdy roślin oleistych stanie się dochodowa³.

- *Uproszczenie procesów produkcji rolnej, zminimalizowanie stosowania nawozów oraz środków ochrony roślin.* Rolnicy porzucili stosowany wcześniej system użyźniania gruntów, głównie z powodu wzrostu cen nawozów i spadku rentowności produktów rolnych. Duże przedsiębiorstwa rolne również wprowadziły pewne ograniczenia, jednak w ich przypadku optymalizacja nie była tak zauważalna jak w gospodarstwach i przedsiębiorstwach rolnych o średnim areale⁴.
- *Nasilenie się kryzysu w hodowli zwierząt, zwłaszcza w przemyśle mięsny i mleczarskim.* Brak skutecznego programu państwowego wspierającego hodowlę bydła mlecznego charakteryzował tę branżę przez cały okres niepodległości Ukrainy. W latach 1991–2021 liczba bydła spadła o 89% – z 24,623 mln do 2,644 mln sztuk,

³ Zob.: Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, Ukrainian Agribusiness Club (UCAB), Global Facility for Disaster Reduction and Recovery (GFDRR), *Україна: Вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва*, 2024, вип. 3, <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/viini-na-pributkovist-silskogospodarskogo-virobnitstvavipusk-3.pdf> [31.05.2024].

⁴ Л. Лебідь, „Аграрії все частіше обирають продукти українського виробництва. Як два роки війни змінили ринок ЗЗР”, *AgroPolit.com*, 5.03.2024, <https://agroportal.ua/publishing/intervyu/agrariji-vse-chastishe-obirayut-produkti-ukrajinskogo-virobnictva-yak-dva-roki-viyni-zminili-riнок-zzr> [31.05.2024].

w tym 1,544 mln krów⁵. Trwająca wojna znacznie pogorszyła istniejącą sytuację. Według wstępnych danych Ministerstwa Polityki Rolnej i Żywności Ukrainy, na początku kwietnia 2024 roku w sektorze gospodarstw domowych i przedsiębiorstw rolnych utrzymywano 2,331 mln sztuk bydła, w tym 1,264 mln krów⁶. Znaczna liczba bydła zginęła w obwodach przyfrontowych w wyniku licznych ostrzałów, z kolei część pozostała na okupowanych terenach i nie jest uwzględniana w statystykach lub była skonfiskowana i sprzedana na mięso. Ponadto ranne krowy są wysyłane do brakowania, co również prowadzi do spadku pogłowia. Obecnie wielu rolników powstrzymuje się od zwiększania liczby krów, głównie ze względu na ciągle rosnące koszty ich utrzymania oraz niedobór kapitału obrotowego. Wyzwaniem dla produkcji zwierzęcej jest też zmniejszenie się powierzchni pastwisk i gruntów rolnych pod zasiewy z powodu znajdujących się tam min oraz niewybuchów⁷.

⁵ Державна служба статистики України (ДССУ), „Тваринництво (1990–2023)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/tvar_u.html [7.06.2024].

⁶ Асоціація виробників молока, „Чисельність поголів'я ВРХ стабілізується другий місяць поспіль”, 24.04.2024, <https://avm-ua.org/uk/post/ciselnist-pogoliva-vrh-stabilizuetsa-drugij-misac-pospil> [7.06.2024].

⁷ Agravery, „В Україні сповільнюються темпи скорочення поголів'я ВРХ”, 27.03.2024, <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-spovilnuutsa-tempi-skorocenna-pogoliva-vrh> [7.06.2024].

- *Wzrost niedoboru siły roboczej spowodowany zarówno wewnętrzną, jak i zewnętrzną migracją ludności oraz mobilizacją. Występuje duże zapotrzebowanie na agronomów, traktorzystów, kombajnistów, mechaników, kierowców, operatorów wózków widłowych, a także na pracowników do opieki nad zwierzętami, obsługi produkcji rolnej oraz pracowników gospodarstw rolnych.*
- *Zmniejszenie obszarów wykorzystywanych gruntów ornych z powodu działań zbrojnych, zaminowania części pól i wysadzenia zapory wodnej w Nowej Kachowce w czerwcu 2023 roku.*
- *Zniszczenie infrastruktury rolnej, gospodarstw i zakładów produkcyjnych oraz zakłócenie łańcuchów logistycznych⁸.*

1.2. Rynek gruntów rolnych

Modernizacja sektora rolnego w niepodległej Ukrainie rozpoczęła się w czasie prezydentury Łeonida Kuczmy. 10 listopada 1994 roku wydano dekret „O pilnych środkach na rzecz przyspieszenia reformy gruntowej w zakresie produkcji rolniczej”, który przewidywał podział na udziały gruntów stanowiących wspólną własność. W ten sposób ziemie daw-

⁸ Zob.: Національний інститут стратегічних досліджень, „Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання”, 14.02.2024, <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryny-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> [7.06.2024].

nych kołchozów zostały podzielone na udziały przeznaczone dla robotników oraz emerytowanych pracowników tych przedsiębiorstw. W latach 1994–2002 około 7 mln Ukraińców otrzymało certyfikaty własności udziałów rolnych, którymi mieli prawo swobodnie rozporządzać.

Mimo że obrót gruntami pokołchozowymi nie był znaczny, 18 stycznia 2001 roku została przyjęta ustawa „O umowach dotyczących zbycia części ziemi (udziału)”, znana jako moratorium na zakup i sprzedaż gruntów rolnych. W ustawie zawarty był zapis, że do momentu przyjęcia Kodeksu ziemskiego właściciele udziałów nie mogą ich sprzedawać, darować ani w inny sposób zbywać; jednocześnie mieli prawo je dziedziczyć i sprzedawać na potrzeby państwowe oraz publiczne. Jednak zatwierdzony 25 października 2001 roku Kodeks ziemski Ukrainy wprowadził zakaz przenoszenia własności, obowiązujący do 1 stycznia 2005 roku. Moratorium na sprzedaż gruntów rolnych przedłużano dziesięć razy; ostatni raz w grudniu 2018 roku⁹.

Punktem zwrotnym reformy rolnej było uchwalenie 31 marca 2020 roku ustawy znoszącej moratorium na handel gruntami rolnymi (nie dotyczyło to 10,4 mln ha gruntów państwowych). Weszła ona w życie 1 lipca następnego roku i przewidywała kilka etapów. Początkowo tylko osoby fizyczne – obywatele Ukrainy – miały prawo kupić do 100 ha ziemi

⁹ H. Bazhenova, *Ustawa o obrocie ziemią na Ukrainie: szanse i zagrożenia*, „Komentarze IES”, nr 85 (85/2019), s. 1.

na osobę. Od 2024 roku z tego prawa zaczęły korzystać też podmioty posiadające status osoby prawnej, założone przez obywateli Ukrainy. Maksymalna wielkość działki w tym przypadku wynosi 10 tys. ha.

W ciągu trzech lat od otwarcia rynku gruntów rolnych na Ukrainie zawarto ponad 254 tys. transakcji sprzedaży i kupna, które objęły 567 tys. ha ziemi. Średni koszt hektara wyniósł 41 tys. UAH (około 1 tys. USD). Przy tym od początku 2024 roku ceny gruntów znacznie wzrosły w porównaniu z poprzednimi okresami, głównie ze względu na otwarcie rynku dla osób prawnych. Największym popytem cieszyły się ziemie w obwodach połtawskim, dnipropietrowskim oraz charkowskim. Należy zauważyć, że tylko 25,6% działek zmieniło właściciela poprzez sprzedaż i zakup. Natomiast przeważająca większość zmian własności dotyczyła gruntów dziedzicznych – łącznie 65,8% transakcji¹⁰.

¹⁰ Опендатабот, „567 тисяч гектар землі продали за три роки відкритого ринку”, 8.07.2024, <https://opendatabot.ua/analytics/landmarket-2024-5> [8.07.2024].

2. Działalność rolnicza

Zgodnie z ustawą Ukrainy „O państwowym wsparciu rolnictwa Ukrainy” z dnia 24 czerwca 2004 roku działalność rolnicza obejmuje:

- wytwarzanie produktów roślinnych, w szczególności roślin uprawnych, a także uprawę jagód, owoców i warzyw, kwiatów i roślin ozdobnych (na otwartym lub zamkniętym gruncie), grzybów, nasion, przypraw, sadzonek i wodorostów oraz ich obróbkę, przetwórstwo i/lub konserwowanie;
- wytwarzanie produktów zwierzęcych, obejmujące hodowlę zwierząt gospodarskich, drobiarstwo, kró-

likarstwo, pszczelarstwo, a także hodowlę jedwabników, robaków, ślimaków, węży oraz innych gadów i mięczaków, innych ssaków lądowych, bezkręgowców i owadów, jak również ich obróbkę, przetwórstwo i/lub konserwowanie;

- zalesianie, w tym tworzenie ochronnych nasadzeń leśnych, zbieranie dzikich grzybów i jagód, innych dziko rosnących roślin oraz ich obróbkę i konserwowanie;
- hodowlę i/lub przetrzymywanie i/lub uprawę i/lub połów ryb słodkowodnych i/lub morskich, żab, bezkręgowców, wodorostów oraz innych organizmów wodnych;
- obróbkę i/lub konserwowanie ryb bądź innych bezkręgowców słodkowodnych lub morskich, innych obiektów akwakultury, dzikich wodorostów;
- świadczenie usług o charakterze rolniczym (siew, zbiory plonów, przechowywanie produkcji rolnej)¹¹.

W oparciu o ten podział w niniejszym rozdziale sektor rolny Ukrainy będzie rozpatrywany jako zestaw czterech głównych podsektorów: 1) produkcja roślinna; 2) hodowla zwierząt; 3) rybołówstwo i akwakultura (w tym farmy rybne); oraz 4) leśnictwo.

¹¹ Закон України № 1877-IV від 24.06.2004 р. „Про державну підтримку сільсько-го господарства України”, *Верховна Рада України. Законодавство України*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> [31.05.2024].

2.1. Produkcja roślinna

Produkcja roślinna to gałąź rolnictwa, która zajmuje się uprawą roślin i zapewnia żywność dla ludności, paszę dla zwierząt gospodarskich oraz surowce dla przemysłu. Na Ukrainie jest ona podzielona na następujące podgałęzie:

- uprawa roli – obejmuje gospodarkę zbożową, produkcję roślin przemysłowych oraz uprawę roślin pastewnych, warzyw, ziemniaków i roślin dyniowatych;
- uprawa owoców – składa się z sadownictwa, uprawy owoców jagodowych i winorośli;
- łąkarstwo – koncentruje się na wykorzystaniu i ulepszeniu naturalnych łąk, a także tworzeniu sztucznych łąk kośnych oraz pastwisk.

Każda z tych podgałęzi odgrywa ważną rolę w zapewnieniu zróżnicowanej produkcji roślinnej oraz dostosowaniu jej do potrzeb lokalnych i międzynarodowych rynków.

2.1.1. Uprawa roli

2.1.1.1. Uprawa zbóż i roślin przemysłowych

W ostatnich latach przed rosyjską agresją Ukraina odnotowywała rekordowe zbiory: 83,4 mln t zbóż, roślin strączkowych i nasion oleistych w 2020 roku i 108,9 mln t w 2021 roku. Produkowała prawie 50% światowego wolumenu oleju słonecznikowego oraz 13% zbóż¹². W 2021 roku znajdowała się

¹² AgroPolit.com, „Агросектор України під час війни – інфографічний довідник за 2023 рік”, 6.02.2023, <https://agropolit.com/spetsproekty/1003-agrosektor-ukrayini>

w pierwszej dziesiątce państw pod względem produkcji: słonecznika, rzepaku, soi, kukurydzy, jęczmienia, pszenicy, oleju słonecznikowego, makuchu i śruty słonecznikowej, orzechów włoskich i masła¹³. Dawało to możliwość wyeksportowania około 70–80% wszystkich produktów rolnych. W 2021 roku Ukraina sprzedała za granicę produkty rolno-spożywcze o wartości 27,7 mld USD. Dla porównania w roku 2022 eksport wyniósł 23,4 mld USD, a w 2023 – 21,8 mld USD, co również stanowiło dobre wyniki w warunkach trwających działań zbrojnych.

Rosyjska agresja wyrządziła poważne szkody ukraińskiemu sektorowi rolnemu. Według danych Państwowej Służby Statystyki Ukrainy łączne zbiory zbóż, roślin strączkowych i roślin oleistych w 2022 roku wyniosły 72 mln t. Oznacza to spadek o 34% rok do roku. Samych zbóż i roślin strączkowych zostało zebranych 53,9 mln t, czyli o 37,3% mniej niż w 2021 roku. Zmniejszenie produkcji roślinnej wynikało głównie z redukcji powierzchni zasiewów z powodu okupacji (około 20% gruntów rolnych) i częściowego zaminiowania terenów (15% gruntów rolnych), a także ze spadku plonów¹⁴. Średnie plony dla wszystkich upraw wyniosły

pid-chas-viyini--infografichiy-dovidnik-za-2023-rik [31.05.2024].

¹³ Ministry of Economy of Ukraine, Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, Ukrainian Business and Trade Association, UCAB, #Grow Ukraine. *Export for U*, 2022, http://ucab.ua/files/GIU_2023_draft.pdf?fbclid=IwARoRfR%5FO5MYK%5FsrPmL Fjmg9EnhYSBTabLrCgucYH3D1Z3uRAiKOnTtJWZ6c [31.05.2024].

¹⁴ Г. Ткачук, І. Бурачек, К. Бужимська, *Місце України в глобальному агропродовольчому просторі, сучасний стан та тенденції розвитку*, „Věda a perspektivy”

48 kwintali z hektara. Według informacji pierwszego wiceministra polityki rolnej i żywności Ukrainy, Tarasa Wysokiego, w 2022 roku Rosja wywiozła z terenu Ukrainy ponad 500 tys. t zboża i przejęła inne produkty rolne pochodzące z tymczasowo okupowanych terytoriów.

W pierwszym roku pełnowymiarowego konfliktu zbrojnego ukraińscy rolnicy zebrali: 20,7 mln t pszenicy (przy czym wewnętrzne roczne zużycie pszenicy paszowej i spożywczej wyniosło około 7,5–8 mln t), 5,6 mln t jęczmienia (wewnętrzne zużycie na poziomie 2,5–3 mln t), 26,2 mln t kukurydzy na ziarno (wewnętrzne zużycie na poziomie 7–8 mln t), 147,7 tys. t gryki (wewnętrzne zużycie na poziomie 100–110 tys. t), 259,7 tys. t grochu (wewnętrzne zużycie na poziomie 150 tys. t), 90,6 tys. t prosa (wewnętrzne zużycie na poziomie 80 tys. t). Ponadto zebrano 11,3 mln t słonecznika (wewnętrzne zużycie na poziomie 1,5 mln t), 3,4 mln t soi i 3,3 mln t rzepaku oraz 9,9 mln t buraków cukrowych. W efekcie, w porównaniu z 2021 rokiem, zbiory pszenicy spadły o 35,5%, kukurydzy – o 37,8%, jęczmienia – o 40,6%, prosa – o 55,8%, grochu – o 54,1%, słonecznika – o 30,9%, soi – o 1,4% i buraków cukrowych – o 8,4%. Jednocześnie niektóre uprawy wykazały wzrost plonów: rzepak o 12,9% i gryka o 39,6%. W przypadku gryki spowodowane to było następującymi czynnikami: 1) niewielkim obszarem jej uprawy w porównaniu z pszenicą lub kukurydzą; 2) faktem, że gryka jest

2023, № 3(22), s. 116.

uprawą krajową, której sprzedaż nie zależy od możliwości eksportowych; i 3) tradycyjną niedostateczną produkcją tego zboża przed 2022 rokiem, kiedy Ukraina importowała połowę własnej konsumpcji przeważnie z Rosji przez Kazachstan. Szczególnie znaczący wzrost produkcji gryki zaobserwowano w obwodach czerniowieckim i połtawskim¹⁵.

W 2023 roku odnotowano ogólny wzrost zbiorów wszystkich głównych upraw, a producenci nieco „przyzwyczaili się” do stanu wojennego. Niektórzy rolnicy zrezygnowali z uprawy zbóż (m.in. jęczmienia, żyta i pszenżyta) na rzecz roślin oleistych oraz buraków cukrowych, jednak trend ten nie miał znaczącego wpływu na rynek. Produkcja wyniosła około 81,6 mln t, z czego 59,8 mln t stanowiły zboża, a 21,8 mln t rośliny oleiste. Łącznie zebrano 21,6 mln t pszenicy, 5,5 mln t jęczmienia, 31,0 mln t kukurydzy na ziarno, 210,7 tys. t gryki, 368,4 tys. t grochu, 203,5 tys. t prosa, a także 12,8 mln t słonecznika, 4,7 mln t soi i 4,2 mln t rzepaku oraz 13,1 mln t buraków cukrowych. W efekcie, w porównaniu z 2022 rokiem, zbiory zbóż, roślin strączkowych i roślin oleistych były o 13,3% większe, a jednocześnie o 25,1% mniejsze niż w przedwojennym 2021 roku. Szczególnie zwiększyły się plony kukurydzy (+18,5%), gryki (+42,7%), prosa (+224,6%), ryżu (+258,1%), gro-

¹⁵ Д. Гордійчук, „Український агросектор в комі. Що показав аналіз останніх даних Держстату”, *Економічна правда*, 27.06.2023, <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/06/27/701605/> [5.07.2024].

chu (+41,9%), rzepaku (+26,1%), soi (+37,7%) i buraków cukrowych (+32,1%) (zob. Tabelę 1).

Tabela 1. Produkcja wybranych artykułów rolnych (zbiory) w latach 2020–2023 (tys. t)

Produkt	2020	2021	2022	2023
Kukurydza	30 290,3	42 109,9	26 186,9	31 030,4
Pszenica	24 877,4	32 151,0	20 729,2	21 625,1
Jęczmień	7 636,3	9 437,0	5 608,2	5 507,1
Owies	510,0	467,9	378,5	427,3
Żyto	456,8	593,2	314,0	231,2
Gryka	97,6	105,8	147,7	210,7
Proso	256,1	205,0	90,6	203,5
Sorgo	106,6	173,2	40,3	42,4
Pszenżyto	34,9	32,3	27,1	17,8
Ryż	60,7	49,5	3,1	11,1
Rośliny strączkowe	600,0	680,6	334,2	460,6
w tym groch	478,9	566,3	259,7	368,4
Słonecznik	13 110,4	16 392,4	11 328,7	12 759,7
Soja	2 797,7	3 493,2	3 443,8	4 742,6
Rzepak	2 557,2	2 938,9	3 318,0	4 183,7
Buraki cukrowe	9 150,2	10 853,9	9 941,5	13 129,7

Uwaga: Dane nie obejmują terytoriów czasowo okupowanych przez Federację Rosyjską oraz obszarów, na których prowadzone są (były) działania zbrojne.

Źródło: ДССУ, „Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах у 2020 році (остаточні дані)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvxu_reg.htm [5.06.2024]; ДССУ, „Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах у 2021 році (остаточні дані)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvxu_reg.htm [5.06.2024]; ДССУ, „Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах у 2022 році (остаточні дані)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvxu_reg.htm [5.06.2024]; ДССУ, „Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах у 2023 році (остаточні дані)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvxu_reg.htm [18.06.2024].

Według badania „Ukraina: wpływ wojny na rentowność produkcji rolniczej” (wydanie 3), przeprowadzonego przez Ministerstwo Polityki Rolnej i Żywności we współpracy z Ukraińskim Klubem Agrobiznesu oraz Globalnym Instrumentem na rzecz Ograniczania Zakresu Klęsk Żywiolowych i Odbudowy, produkcja zbóż w 2023 roku była na ogół nieopłacalna, pomimo niższych kosztów produkcji i usprawnionej logistyki. Sytuacja z roślinami oleistymi wyglądała nieco lepiej, przy czym słonecznik odnotował minimalne straty, a soja i rzepak wykazały niewielką rentowność. Jednocześnie, jeśli porównamy opłacalność zbóż i nasion oleistych w latach 2022 i 2023, widać wyraźną poprawę, ale niskie ceny światowe nie pozwoliły branży osiągnąć znaczących zysków¹⁶.

Warto zauważyć, że w ciągu ostatnich dwóch lat areal upraw ozimych na Ukrainie zmniejszył się o niecałe 32%. W 2022 roku powierzchnia zasiewów wyniosła ponad 9,09 mln ha, natomiast w latach 2023 i 2024 było to odpowiednio 6,26 mln ha i 6,19 mln ha. Jesienią 2023 roku wysiano ponad 4,36 mln ha pszenicy, 468 tys. ha jęczmienia, 70,6 tys. ha żyta, 5,5 tys. ha pszenżyta, 0,3 tys. ha wyki oraz około 1,24 mln ha rzepaku. To znaczy, że powierzchnia zasiewów rok do roku zmniejszyła się dla następujących upraw: jęczmień – o 14,3%, żyto – o 12,2% i rzepak na ziarno – o 8,9%. Zwiększył się na-

¹⁶ Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, UCAB, GFD RR, *Україна: Вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва*, 2024, вип. 3, s. 3.

tomiast areał uprawy pszenicy ozimej o 3,4% oraz wyki – trzykrotnie (zob. Tabelę 2)¹⁷. Zgodnie z informacją podaną przez pierwszego wiceministra polityki rolnej i żywności Ukrainy, Tarasa Wysockiego, jesienią 2024 roku ukraińscy rolnicy planują zasiać do 4,5–5 mln ha pszenicy ozimej.

Tabela 2. Powierzchnia zasiewów upraw ozimych pod zbiory w latach 2022–2024 (tys. ha)

Uprawa ozima	2022	2023	2024	Zmiana w 2024 r. w porównaniu z 2023 r., %	Zmiana w 2024 r. w porównaniu z 2022 r., %
Pszenica	6 538,4	4 217,2	4 360,6	3,4	-33,3
Jęczmień	969	546,2	468	-14,3	-51,7
Żyto	108,5	80,4	70,6	-12,2	-34,9
Pszennyżyto	Dane nie upubliczniono	5,5	5,5	0	-
Wyka	Dane nie upubliczniono	0,1	0,3	200	-
Rzepak na ziarno	1 413,5	1 360,3	1 239,6	-8,9	-12,3

Źródło: ДССУ, „Посівні площі культур озимих під урожай 2022 року”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ppsgk/arh_ppozk_u.html [1.06.2024]; ДССУ, „Посівні площі культур озимих під урожай 2023 року”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ppsgk/arh_ppozk_u.html [1.06.2024]; ДССУ, „Посівні площі культур озимих під урожай 2024 року”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ppsgk/arh_ppozk_u.html [1.06.2024].

W sumie w 2024 roku powierzchnia zasiewów upraw jarych we wszystkich kategoriach gospodarstw na obszarach kontrolowanych przez rząd Ukrainy wyniosła prawie 13 mln ha, w tym 7,2 mln ha stanowiły rośliny oleiste oraz

¹⁷ Скільки-скільки?, „За два роки посівна площа озимих культур скоротилася на 32%”, 07.09.2024, <https://skillky-skilky.info/za-dva-roky-posivna-ploshcha-ozymykh-kultur-skorotyliasia-na-32/> [1.06.2024].

5,6 mln ha zboża i rośliny strączkowe. Według wstępnych szacunków Ministerstwa Polityki Rolnej i Żywności produkcja brutto tych upraw ma wynieść około 74 mln t, czyli być niższa o ponad 9% niż w 2023 roku¹⁸.

2.1.1.2. Uprawa warzyw, ziemniaków i roślin dyniowatych

W latach 2022 i 2023 ukraiński rynek warzyw stanął przed wieloma wyzwaniami. Do największych z nich należały: niedobór produktów warzywnych, z których znaczna część była uprawiana na terytoriach tymczasowo okupowanych; wejście na rynek nowych producentów chcących sprostać temu deficytowi, którzy nie mieli doświadczenia w produkcji warzyw; oraz konieczność dobrania odpowiednich odmian i krzyżówek tradycyjnie „chersońskich” warzyw, nadających się do uprawy w innych regionach Ukrainy o różnych warunkach glebowych i klimatycznych¹⁹. Sytuację w branży pogarszały też problemy z długoterminowym przechowywaniem plonów z powodu częściowego zniszczenia obiektów magazynowych; zmiany w strukturze konsumpcji, a zatem wytwarzania, przetwarzania i logistyki produkcji; relokacja przedsiębiorstw z regionów dotkniętych konfliktem zbrojnym lub całkowite zaprzestanie działalności produkcyjnej.

¹⁸ AgroPolit.com, „Стали відомі результати посівної в Україні”, 7.06.2024, <https://agropolit.com/news/28467-stali-vidomi-rezultati-posivnoyi-v-ukrayini> [9.06.2024].

¹⁹ Techhorticulture.com, „Овочівництво: тенденції галузі”, 19.02.2024, <https://techhorticulture.com/ovochivnytstvo-tendentsiyi-galuzi/> [3.06.2024].

Okupacja części terytorium Ukrainy przez wojska rosyjskie spowodowała utratę ponad 40% komercyjnej produkcji cebuli i do 30% komercyjnej produkcji marchwi. Natomiast uprawa ziemniaków, buraków oraz białej kapusty na zajętych terenach południowych nie była aż tak znacząca. W celu uzupełnienia braków w zachodniej i centralnej części kraju wzrosła powierzchnia upraw warzyw „zestawu barszczowego”, czyli buraków, ziemniaków, kapusty, marchwi oraz cebuli. Redystrybucja obszarów zasiewów pozwoliła zrekompensować utratę terytorium, a także zniszczenie zapory wodnej w Nowej Kachowce na Dnieprze 6 czerwca 2023 roku. Do głównych trendów tego roku należała uprawa cebuli i marchwi, co spowodowało znaczny spadek cen detalicznych tych warzyw. Odwrotna tendencja była widoczna na rynku ziemniaków, gdyż wielu producentów porzuciło ich uprawę na rzecz innych roślin²⁰.

Całkowite zbiory warzyw w 2023 roku wzrosły o 10%, do 8297 tys. t, w porównaniu z 2022 rokiem, były jednak znacznie niższe niż w 2021 roku, kiedy wyniosły 9935 tys. t. Największy udział miały warzywa z „zestawu barszczowego” (kapusty ze-

²⁰ О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан, Л. А. Жураковська, *Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: аналітична доповідь*, за ред. Я. А. Жаліла, Київ 2023, https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-04/styikist-realsektor-dopovid_gotove.pdf [3.06.2024]; Ua-retail.com, „Як перереформувалося овочівництво та хто годуватиме українців”, 5.02.2024, <https://ua-retail.com/2024/02/yak-pereformatuvalosya-ovochivnictvo-ta-xto-goduvatime-ukra%D1%97nciv/> [3.06.2024].

brano 1598 tys. t, cebuli 889 tys. t, marchwi 844 tys. t, buraków 777 tys. t) oraz pomidory i ogórki, których zebrano odpowiednio 1684 tys. t i 874 tys. t. W przypadku każdej z tych upraw odnotowano wzrost zbiorów. Z kolei produkcja ziemniaków wyniosła 21 359 tys. t, czyli o 2% więcej niż w 2022 roku. Warto dodać, że spadek produkcji warzyw w tradycyjnych dla tej działalności regionach został zrekompensowany przez zwiększoną specjalizację sektorową przedsiębiorstw z innych regionów, oddalonych od linii frontu. Jednocześnie część producentów, którym udało się zachować bazę materialno-techniczną oraz personel, przeniósła się do zachodniej i centralnej Ukrainy i skoncentrowała na uprawie warzyw przeznaczonych głównie na rynek krajowy, m.in. ogórków, pomidorów, kapusty, bakłażanów itp. Te procesy przyczyniły się do widocznego powolnego ożywienia warzywnictwa, a równocześnie do znacznego spowolnienia wzrostu cen warzyw. Trend z pierwszego roku wojny, kiedy to przyrost ich wartości sięgał około 70%, został odwrócony²¹.

Działania zbrojne miały również negatywny wpływ na uprawę roślin dyniowatych: arbuzów i melonów. Ich głównym dostawcą był obwód chersoński, który prawie w całości został zajęty przez wojska rosyjskie w 2022 roku. Fakt, że jesienią tego samego roku Siłom Zbrojnym Ukrainy udało

²¹ Ukrainian Agriculture Export Association (UAEA), „Сектор плодів та овочів демонструє певні ознаки стабілізації”, 17.05.2024, <https://uaexport.org/2024/05/17/sector-plodiv-ta-ovochiv-demonstruye-pevni-oznaki-stabilizatsiyi/> [3.06.2024].

się wyzwolić prawobrzeżną część obwodu, nie wpłynął znacząco na produkcję arbuzów oraz melonów. Dla porównania, podczas gdy w 2021 roku wyniosła ona 503 tys. t, w latach 2022 i 2023 spadła odpowiednio do 272 tys. t i 275 tys. t. W celu zaspokojenia popytu wewnętrznego ukraińscy rolnicy od trzech lat uprawiają rośliny dyniowate na terenie całego kraju, nawet na Zakarpaciu, gdzie z reguły preferowano inne uprawy ciepłolubne. Duży potencjał pod tym względem mają obwody dniepropietrowski, odeski oraz mikołajowski.

2.1.2. Uprawa owoców

Wiodącymi regionami pod względem produkcji owoców i jagód (z wyjątkiem roślin dyniowatych i winogron) są na Ukrainie obwody: winnicki, chmielnicki, czerniowiecki, dniepropietrowski, zakarpacki, lwowski, połtawski oraz rówieński. Przy tym tylko 20,8% produkcji w 2021 roku zostało wyprodukowane w ogrodach przemysłowych i ogrodach jagodowych przedsiębiorstw rolnych, podczas gdy zdecydowana większość pochodziła z gospodarstw domowych²². W roku 2023 liczba ta spadła do 19,8%.

W ciągu dwóch lat rosyjskiej agresji powierzchnia nasadzeń owoców i jagód zmniejszyła się o 13,8% – do 187 tys. ha.

²² Агрохім-партнер „Плодово-ягідна галузь України: стан та перспективи розвитку”, 20.10.2023, <https://uaexport.org/2023/07/11/ukrayinski-frukti-prodovzhuyut-zabezpechuvati-potrebi-vnutrishnogo-ta-zovnishnogo-rinkiv/> [3.06.2024]; ДССУ, „Виробництво культур багаторічних у 2021 році”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvzu_reg.htm [3.06.2024].

Z kolei wielkość ich produkcji spadła o około 10,7%, co jednak nie wpłynęło znacząco na podaż owoców na krajowym rynku żywnościowym. W 2023 roku produkcja owoców i jagód utrzymała się na stabilnym poziomie 1996 tys. t (+0,1% w porównaniu do 2022 roku). Jeśli chodzi o grupy produktów, odnotowano niewielki wzrost w przypadku owoców ziarnkowych oraz lekki spadek w przypadku owoców pestkowych, natomiast nie zaobserwowano praktycznie żadnych zmian przy zbiorach jagód i orzechów.

W 2023 roku plony owoców ziarnkowych osiągnęły 1,32 mln t (+3,3% rok do roku), w tym 1,17 mln t jabłek oraz 144,8 tys. t gruszek. Zbiory owoców pestkowych wyniosły 445 tys. t (-7,7%), w tym 165,3 tys. t śliwek, 162,2 tys. t wiśni, 53,2 tys. t czereśni, 40,8 tys. t moreli, 12,3 tys. t ałyczy i 11,2 tys. t brzoskwiń. Jagody zostały wyprodukowane w ilości 120,5 tys. t, czyli o 2,2% mniejszej niż w roku poprzednim. Najwięcej zebrano poziomek i truskawek – 53,4 tys. t. Na kolejnych miejscach znalazły się maliny i jeżyny – 33,5 tys. t, porzeczki – 22,8 tys. t oraz agrest – 7,1 tys. t. Zbiory borówki wzrosły do 2,3 tys. t, a winogron spadły do 244,9 tys. t. Wielkość produkcji orzechów wyniosła 106,9 tys. t, w tym 106,1 tys. t orzechów włoskich i 0,8 tys. t orzechów laskowych²³.

²³ О. Басанець, „За 2023 рік площі насаджень плодovих та ягідних культур скоротилися на 187,1 тис. га”, *SuperAgronom.com*, 7.05.2024, <https://superagronom.com/news/18894-za-2023-rik-ploschi-nasadjen-plodovih-ta-yagidnih-kultur-skorotilisya-na-1871-tis-ga> [5.06.2024].

Obecnie trudno oszacować spodziewane zbiory owoców i jagód w 2024 roku. Niemniej, przy względnej stabilności sytuacji społeczno-politycznej w państwie oraz zachowaniu dotychczasowych warunków na rynku wewnętrznym i zewnętrznym, można oczekiwać, że ich wielkość będzie wystarczająca dla konsumentów krajowych i zagranicznych.

2.2. Hodowla zwierząt

W przededniu rosyjskiej inwazji ukraińska produkcja zwierzęca znajdowała się w stagnacji. Według Państwowej Służby Statystyki Ukrainy w lutym 2022 roku liczba zwierząt gospodarskich spadła o 3,3–6,6% w porównaniu z 1 stycznia 2021 roku. Pogłowie bydła zmniejszyło się do 2,704 mln sztuk, świń do 5,559 mln sztuk, a owiec i kóz do 1,089 mln sztuk. Na tym tle jedynie pogłowie drobiu wykazało dodatnią dynamikę, osiągając 193,940 mln sztuk²⁴. Obniżyło się także wytwarzanie produktów pochodzenia zwierzęcego o 1,6–13%²⁵.

Sektor hodowlany ucierpiał mniej w wyniku działań zbrojnych niż produkcja roślinna, mimo to również doświadczył znaczących negatywnych konsekwencji. Licz-

²⁴ ДССУ, „Кількість сільськогосподарських тварин на 01 лютого 2022 р.”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/ksqt/arh_ksqt2022_u.html [7.06.2024]. Zob. też: Скільки-скільки?, „У 2021 році кількість сільськогосподарських звірів зменшилася на 0,8-8%”, 17.02.2022, <https://skilky-skilky.info/u-2021-rotsi-kilkist-silskohospodarskykh-zviriv-zmenshylasia-na-0-8-8/> [7.06.2024].

²⁵ Скільки-скільки?, „У 2021 році виробництво продукції тваринництва зменшилося на 1,6-13%”, 23.03.2022, <https://skilky-skilky.info/u-2021-rotsi-vyrobnystvo-produktsii-tvarynnystva-zmenshylosia-na-1-6-13/> [7.06.2024].

ba zwierząt gospodarskich w przedsiębiorstwach rolnych i gospodarstwach domowych na 1 stycznia 2023 roku przedstawiała się następująco: 2,307 mln sztuk bydła (-12,7%), 0,941 mln sztuk owiec i kóz (-14%) oraz 4,948 mln sztuk świń (-11,8%)²⁶. Tendencja spadkowa utrzymywała się przez cały rok, jednak na początku 2024 roku zauważalne stały się oznaki stopniowej stabilizacji dynamiki pogłowia bydła. Według wstępnych danych Ministerstwa Polityki Rolnej i Żywności Ukrainy, na 1 kwietnia 2024 roku wynosiło ono 2,331 mln sztuk, w tym 1,264 mln krów. Co istotne, około 39% zwierząt było utrzymywanych w przedsiębiorstwach rolnych, a kolejne 61% w gospodarstwach domowych²⁷.

Szczególnie narażone na wyzwania okresu wojennego były gospodarstwa domowe, w których liczba bydła, świń, owiec, kóz, koni, drobiu, królików, rodzin pszczelich i zwierząt futerkowych spadała w szybszym tempie. Przedsiębiorstwa rolne okazały się bardziej odporne, m.in. dzięki możliwości przeniesienia ferm hodowlanych do bezpieczniejszych lokalizacji. Świadczy o tym wzrost pogłowia zwierząt gospodarskich w stosunkowo mniej narażonych na ataki regionach Ukrainy. Jednak zwiększenie produkcji mleka w segmencie przemysłowym rynku w 2023 roku nie było w stanie zrekompensować redukcji produkcji w gospodar-

²⁶ ДССУ, „Кількість сільськогосподарських тварин на 01 січня 2023 р.”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/sg/ksgt/arh_ksgt2023_u.html [7.06.2024].

²⁷ Асоціація виробників молока, „Чисельність поголів'я ВРХ...”.

stwach domowych. Łącznie gospodarstwa obu kategorii wyprodukowały w 2023 roku około 7,430 mln t mleka surowego, czyli o 4,3% mniej niż w 2022 roku, kiedy to produkcja wyniosła 7,768 mln t. Przy tym miał miejsce spadek wydajności mlecznej w gospodarstwach domowych o 9,8%: z 5,124 mln t do 4,621 mln t²⁸. Taka tendencja pozwala przypuszczać, że w nadchodzących latach zmniejszenie produkcji mleka prawdopodobnie się utrzyma. Należy także dodać, że hodowla bydła mlecznego nie należy do najbardziej atrakcyjnych branż pod względem inwestycji z uwagi na długi okres zwrotu oraz wysoki poziom kosztów inwestycyjnych i ryzyk operacyjnych. Dlatego też branża ta potrzebuje działań stymulujących aktywność inwestycyjną ze strony państwa²⁹.

Znaczące straty poniosła również hodowla drobiu. W pierwszym miesiącu pełnowymiarowego konfliktu liczba drobiu spadła z prawie 192 mln do 171 mln, a w maju 2022 roku wyniosła 166 mln. Wśród głównych przyczyn ujemnej dynamiki należy wymienić okupację części Ukrainy, ciągły ostrzał, zakłócenia w logistyce oraz aktywną mobilizację ludności do wojska. Wzrost pogłowia rozpoczął się dopiero

²⁸ ДССУ, „Виробництво продукції тваринництва за видами у 2022 році”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/vpt/arh_vpt2022_u.html [7.06.2024]; ДССУ, „Виробництво продукції тваринництва за видами у 2023 році”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/vpt/arh_vpt2023_u.html [7.06.2024].

²⁹ AgroPortal, „Падіння обсягів виробництва молока в Україні продовжиться”, 15.04.2024, <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/padinnya-obsyagiv-virobnictva-moloka-v-ukrajini-prodovzhitsya> [7.06.2024].

latem 2022 roku, ze średnim przyrostem około 4% miesięcznie, pomijając luty 2023 roku. Najlepsze wyniki wykazywały obwody sumski, chmielnicki i kijowski. Na początku sierpnia 2023 roku pogłowie drobiu w gospodarstwach wszystkich kategorii wyniosło 213,5 mln sztuk, co oznaczało wzrost o 5,5% (11,1 mln sztuk), w porównaniu z analogicznym okresem 2022 roku. Dodatnią dynamikę obserwowano m.in. w przedsiębiorstwach hodowlanych, gdzie w sierpniu 2023 roku było 107,4 mln sztuk drobiu, czyli o 15,2% więcej niż rok wcześniej³⁰.

Od początku 2024 roku sytuacja w sektorze hodowlanym jest ogólnie stabilna. Przy tym większość produkcji pozostaje opłacalna, z wyjątkiem wołowiny. W kwietniu 2024 roku nastąpił spadek rentowności wytwarzania wszystkich rodzajów produktów, oprócz drobiu. Było to spowodowane rosnącymi cenami jęczmienia i kukurydzy na rynku krajowym, sezonowym spadkiem cen mleka oraz niższymi cenami wieprzowiny ze względu na zwiększoną podaż na rynku wewnętrznym. Jednocześnie mięso kurczaka, które jest najbardziej przystępnym rodzajem mięsa dla konsumenta końcowego, wykazuje pozytywną tendencję w zakresie rentowności³¹. Wśród głównych czynników przyczyniających

³⁰ М. Гопка, „Птахівництво – у пріоритеті”, UCAB, 11.10.2023, https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/blog/maksim_gopka/ptakhivnitstvo__u_prioriteti [7.06.2024].

³¹ Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, UCAB, GFDRR, *Україна: Вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва*, 2024, вип. 4, s. 14–17, <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/viini-na-pributkovist-silskogospodarskogo-virobnitstvavipusk-4.pdf> [8.06.2024].

się do rozwoju rynku drobiu na Ukrainie należy wymienić: 1) popularność drobiarstwa jako branży hodowlanej, która przynosi większe zyski i wymaga mniej zasobów niż inne; 2) rosnący popyt na produkty drobiowe zarówno w kraju, jak też na rynkach zagranicznych; oraz 3) wsparcie państwa dla rozwoju przemysłu drobiarskiego, w szczególności poprzez dotacje i ulgi podatkowe³².

Ukraińscy hodowcy prawie całkowicie zaopatrują wewnętrzny rynek żywnościowy i przetwórczy. W 2023 roku spożycie mięsa w kraju wyniosło 54,7 kg na mieszkańca, podczas gdy minimalne zapotrzebowanie stanowiło 52 kg. Prognoza konsumpcji na 2024 rok zakłada 53,9 kg, co wynika ze spadku spożycia wołowiny. Wzrośnie jednak popyt na wieprzowinę i drób, które są najbardziej przystępnymi cenowo rodzajami mięsa.

Należy również zauważyć, że ze względu na zwiększenie krajowej produkcji mięsa całkowita wielkość jego importu spadła, podczas gdy eksport wzrósł. Niderlandy, Arabia Saudyjska, Słowacja, Chiny, Azerbejdżan, Wielka Brytania oraz Gruzja były najczęstszymi nabywcami ukraińskich produktów mięsnych. Natomiast Ukraina importowała produkty mięsne przeważnie z Polski, Hiszpanii, Francji, Niderlandów, Danii, Węgier i Kanady³³.

³² С. Горlach, „Упевненим кроком”, *AgroTimes*, 5.03.2024, <https://agrotimes.ua/interview/upevnenym-krokom/> [8.06.2024].

³³ Agravery, „В Україні зростає попит населення на свинину та курятину як найбільш доступні види м'яса”, 8.04.2024, <https://agravery.com/uk/posts/>

2.3. Rybołówstwo i akwakultura

Ze względu na dużą powierzchnię obszarów wodnych Ukraina ma ogromny potencjał naturalny w przemyśle rybnym. W latach 1995–2000 produkcja ryb i biozasobów wodnych w kraju wynosiła około 381,5 tys. t rocznie. Jednak w kolejnych dziesięcioleciach liczba ta stopniowo spadała, dochodząc do 225,8 tys. t w 2013 roku³⁴ i tylko 69,9 tys. t w 2021 roku. Znaczące zmniejszenie połowów było spowodowane przede wszystkim aneksją Półwyspu Krymskiego przez Rosję oraz konfliktem na Donbasie. Wśród innych czynników, które negatywnie wpłynęły na branżę, warto wymienić: niewystarczające zarybienie zbiorników wodnych, niewłaściwy stan zasobów głównych gatunków ryb przemysłowych w basenach Morza Azowskiego i Morza Czarnego oraz ograniczoną liczbę statków rybackich i ich zły stan techniczny³⁵.

Tradycyjnie połów ryby dzieli się na dwa rodzaje: rybołówstwo (łowienie ryb żyjących dziko w wodach naturalnych) i akwakulturę (sztuczna hodowla ryb oraz innych organizmów wodnych). W celu zachowania naturalnych biozasobów rozwinięte gospodarki świata od wielu lat zmierzają w kierunku ograniczenia rybołówstwa przemysłowe-

show/v-ukraini-zrostaє-popit-naselenna-na-svininu-ta-kuratinu-ak-najbils-dostupni-vidi-masa [8.06.2024].

³⁴ ДССУ, „Добування водних біоресурсів”, https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rg/rg_u/rg_rik_u.htm [8.06.2024].

³⁵ Г. Башняк, Н. Дуплій, Л. Литвиненко, І. Присяжнюк, П. Яремчук, *Зелена книга. Аналіз рибної галузі України*, Київ 2020, s. 7, https://cdn.regulation.gov.ua/25/f6/76/71/regulation.gov.ua_GB_fish.pdf [8.06.2024].

go i zwiększenia udziału akwakultury. Natomiast ukraiński przemysł rybny nadal opiera się na połowie, który nierzadko był kłusowniczy. Przykładowo w 2019 roku na ukraińskich wodach nielegalnie złowiono około 200 t ryb, co znacząco przekraczało legalny połów. Sytuacja ta była w dużej mierze spowodowana złożonością oraz nieprzejrzystością procedur uzyskiwania oficjalnych zezwoleń na połowy przemysłowe³⁶.

W wyniku rosyjskiej agresji całkowity połów biozasobów wodnych zmniejszył się co najmniej o 36 tys. t. Według Państwowej Agencji Melioracji i Gospodarki Rybnej Ukrainy, łącznie w 2022 roku wydobyto 33,8 tys. t biozasobów wodnych³⁷. Rybołówstwo przemysłowe na Morzu Azowskim i Morzu Czarnym zostało faktycznie zablokowane, z wyjątkiem niewielkiego obszaru w obwodzie mikołajowskim, gdzie częściowo prowadzono połowy przybrzeżne. W rezultacie rybacy komercyjni odłowili tylko 10,1 tys. t biozasobów wodnych: 9,95 tys. t w wodach śródlądowych, 0,076 tys. t na Morzu Czarnym oraz 0,024 tys. t na Morzu Azowskim.

Znaczne straty poniosły też połowy prowadzone poza obszarem jurysdykcji Ukrainy w ramach Konwencji o zachowaniu żywych zasobów morskich Antarktyki. W szczególności połowy kryła antarktycznego zostały przedwcześnie wstrzymane z powodu komplikacji w procesie wymiany

³⁶ Г. Башняк, „Риба гние з голови”, *BRDO*, 17.07.2020, <https://brdo.com.ua/analytics/ryba-gnyue-z-golovy/> [8.06.2024].

³⁷ Państwowa Służba Statystyki Ukrainy przytacza liczbę 31,6 tys. t z adnotacją, że bazuje na sprawozdaniach 75% przedsiębiorstw.

załogi, wywołanych wprowadzeniem stanu wojennego. W związku z powyższym łączna ilość biozasobów wodnych pozyskanych przez statki pływające pod banderą Ukrainy w obszarach poza jurysdykcją tego państwa wyniosła niecałe 9,7 tys. t, czyli o 58,3% mniej niż w 2021 roku, kiedy odłowiono 23,2 tys. t³⁸.

Jednocześnie w sektorze akwakultury pozyskano 10,6 tys. t komercyjnej produkcji, głównie karpia i ryb roślinożernych. Ponadto ukraińscy producenci akwakultury hodowali ryby łososiowate, sumowate, jesiotrowate oraz inne rodzaje biozasobów wodnych³⁹. W większości obwodów kraju, w których miały miejsce działania zbrojne, gospodarstwa rybne poniosły znaczne straty materialne z powodu uszkodzenia stawów, konstrukcji hydraulicznych oraz innych urządzeń, budynków, sprzętu produkcyjnego i innego mienia, a także śmierci ryb. Zaminowanie części obszarów uniemożliwiło dostęp do zakładów produkcyjnych gospodarstw oraz prowadzenie operacji technologicznych.

³⁸ Публічний звіт Т.В.О. голови Державного агентства меліорації та рибного господарства України Ігоря Клименка за 2022 рік, [Київ] 2023, s. 8–10; Ukrainian Importers of Fish and Seafood Association (UIFSA), „Огляд рибного ринку України за 2022 та 2023 роки”, 4.01.2024, <https://uifsa.ua/news/news-of-ukraine/overview-of-the-fish-market-of-ukraine-for-2022-and-2023> [8.06.2024].

³⁹ Landlord, „За час повномасштабної війни українські акваферми виростили близько 15 тис. т риби”, 5.03.2023, <https://landlord.ua/news/za-chas-povnomasshtabnoi-viiny-ukrainski-akvafermy-vyrostyly-blyzko-15-tys-t-ryby/> [8.06.2024].

Specjalne towarowe gospodarstwa rybackie, łączące elementy akwakultury i rybołówstwa przemysłowego, odłowiły w 2022 roku 3,4 tys. t biozasobów wodnych, czyli o 52% mniej niż w 2021 roku. W ten rodzaj działalności zaangażowanych było jedynie 95 takich gospodarstw⁴⁰.

Sytuacja nieco się poprawiła w 2023 roku dzięki reformie w sektorze rybołówstwa. Miała ona na celu zwalczanie nielegalnych, nieraportowanych i nieuregulowanych połowów poprzez wprowadzenie przejrzystych oraz konkurencyjnych mechanizmów dostępu do wodnych zasobów biologicznych (zasobów państwowych) dla wszystkich przedsiębiorców zajmujących się rybołówstwem komercyjnym. Jedną z innowacji była sprzedaż przez Państwową Agencję Melioracji i Gospodarki Rybnej zezwoleń na przemysłowe połowy biozasobów wodnych za pośrednictwem aukcji elektronicznych. Przyniosło to lokalnym budżetom w 2023 roku 95,5 mln UAH. W rezultacie całkowity połów ryb oraz innych biozasobów wodnych przez ukraińskie przedsiębiorstwa rybackie osiągnął poziom 38,2 tys. t⁴¹. Oznacza to, że pomimo znisz-

⁴⁰ Черкаський рибоохоронний патруль, „Загальний вилов водних біоресурсів в умовах війни склав 33,8 тис. тонн”, 03.03.2023, https://chrk.darg.gov.ua/_zagaljnij_vilov_vodnih_o_o_o_1923_1.html [8.06.2024].

⁴¹ Państwowa Służba Statystyki Ukrainy podaje liczbę prawie 35,5 tys. t, która bazuje na sprawozdaniach uzyskanych od 86% przedsiębiorstw oraz na danych administracyjnych Państwowej Agencji Melioracji i Gospodarki Rybnej Ukrainy, dotyczących pozyskiwania biozasobów wodnych przez indywidualnych przedsiębiorców.

czenia Zbiornika Kachowskiego na Dnieprze, wskaźnik ten zwiększył się o 13% w stosunku do 2022 roku.

Wielkość połowów oceanicznych w 2023 roku wzrosła do ponad 12,9 tys. t (+33% w porównaniu z 2022 rokiem), a przemysłowe połowy krajowe zwiększyły o 11% – do 11,2 tys. t. Natomiast produkcja akwakultury spadła o 8,5% – do 9,7 tys. t. Warto podkreślić, że statystyki te nie uwzględniają znacznych ilości produkcji gospodarstw akwakultury, przekazanej Siłom Obrony Ukrainy i dostarczonej ludności w ramach pomocy humanitarnej. Jednocześnie specjalne towarowe gospodarstwa rybackie zebrały 4,3 tys. t biozasobów wodnych, czyli o 26,5% więcej niż w 2022 roku. W sumie ten rodzaj działalności prowadziło 50 takich gospodarstw⁴².

2.4. Leśnictwo

2.4.1. Zasoby leśne

Całkowita powierzchnia zasobów leśnych Ukrainy wynosi 10,4 mln ha, z czego 9,6 mln ha (15,9% terytorium kraju) pokrywa roślinność leśna. Wśród drzew dominują: sosna, dąb, buk, świerk, brzoza, olcha, jesion, grab oraz jodła – łącznie

⁴² Публічний звіт Т.В.О. голови Державного агентства України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм Ігоря Клименка за 2023 рік, [Київ] 2024, s. 10–11, 22; А. Лиса, „Ціна лота на одному з аукціонів на вилов риби зросла більше ніж удесятеро”, *Landlord*, 28.03.2024, <https://landlord.ua/news/czina-lota-na-odnomu-z-aukczioliv-na-vylov-ryby-zrosla-bilshe-nizh-udesyatero/> [11.06.2024].

ponad 30 gatunków. Więcej niż połowa lasów w kraju została stworzona sztucznie i dlatego wymaga intensywnej opieki.

Zgodnie z prawem lasy na Ukrainie mogą stanowić własność państwową, komunalną lub prywatną. Zdecydowana większość z nich – 7,6 mln ha, czyli 73% – jest własnością państwa, a około 1,3 mln ha (13%) stanowi własność komunalną. Natomiast udział lasów prywatnych wynosi mniej niż 0,1% ich całkowitej powierzchni.

Rosyjska agresja spowodowała poważne szkody w sektorze leśnym kraju. W ciągu dwóch lat pełnowymiarowego konfliktu prawie 30% lasów zostało w różnym stopniu uszkodzonych z powodu okupacji oraz intensywnych walk. Prowadzi to do znacznego zakłócenia ekosystemów leśnych, a także zanieczyszczenia gleby i wody⁴³. Obszary dotknięte działaniami wojennymi dzielą się na następujące typy:

- terytoria, na których prowadzone były aktywne naziemne operacje bojowe;
- terytoria objęte bombardowaniem z powietrza i ostrzałem artyleryjskim dalekiego zasięgu;
- terytoria, gdzie stacjonowały jednostki wojskowe;

⁴³ Державне агентство лісових ресурсів України, Публічний звіт голови державного агентства лісових ресурсів України за 2023 рік, 2024, s. 3–6, <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/uploaded-files/Публічний%20звіт%20Голови%202023.pdf> [11.06.2024].

- terytoria zaminowane w celu powstrzymania natarcia wojsk nieprzyjaciela⁴⁴.

Powierzchnia lasów deokupowanych oraz tych, w których są prowadzone lub toczyły się aktywne działania zbrojne, wynosi około 1 mln ha. Liczba ta nie uwzględnia czasowo okupowanych terenów leśnych przedsiębiorstw, instytucji oraz organizacji należących do Państwowej Agencji Zasobów Leśnych Ukrainy. Obecnie około 0,5 mln ha lasów na terytorium kontrolowanym przez ukraiński rząd wymaga rozminowania, przy czym powierzchnia takich obszarów stale rośnie. Jednocześnie na terenach zajętych przez wojska rosyjskie, obejmujących około 0,8 mln ha, nieznanym pozostaje stan lasów pod względem zaminowania bądź zanieczyszczenia pozostałościami po prowadzonych działaniach wojennych⁴⁵.

Analiza dokonana na podstawie zdjęć satelitarnych przez Niezależne Centrum Antykorupcyjne NGL.media pokazała, że w ciągu dwóch lat rosyjskiej inwazji ponad 60 tys. ha lasów zostało całkowicie zniszczonych na obszarach okupowanych, głównie tam, gdzie wcześniej było niewiele lasów. Ich wartość przekroczyła już 14 mld UAH, co stanowi minimalne oszacowanie wartości drewna, które można byłoby uzyskać

⁴⁴ С. В. Зібцев, О. М. Сошенський, Й. Г. Голдаммер, В. В. Миронюк, О. А. Борсук, В. В. Гуменюк, В. Л. Мешкова, О. В. Василюк, І. Ф. Букша, *Лісоуправління на території, забруднені вибухонебезпечними предметами*, WWF-Ukraine, 2022, s. 15.

⁴⁵ Державне агентство лісових ресурсів України, *Публічний звіт...*, s. 6.

z utraconych lasów. Gdyby jednak uwzględnić konsekwencje środowiskowe, suma ta będzie znacznie większa⁴⁶.

2.4.2. Zalesianie

W 2023 roku na Ukrainie odtworzono 41 208 ha lasów, co stanowiło wzrost o 11,8% w porównaniu z 2022 rokiem, kiedy zrekultywowano 36 852 ha. Jednocześnie był to wynik o 16,5% niższy niż w 2021 roku, gdy przywrócono 49 355 ha. Odtwarzanie lasów odbywa się poprzez odnawianie obszarów leśnych, które były pokryte roślinnością leśną, oraz poprzez zalesianie nowych terenów. To ostatnie prowadzone jest na gruntach, które wcześniej nie były zajęte przez lasy, ale nadają się pod nasadzenia leśne.

Odnawianie obszarów leśnych objęło 34 575 ha, tj. o 1,4% więcej niż w 2022 roku, ale o 24,2% mniej niż w 2021 roku. Przy tym poprzez sadzenie i siew lasów odnowiono 24 717 ha, a przez naturalne odtworzenie lasów – 9858 ha. Jednocześnie powierzchnię zalesień w ubiegłym roku szacowano na 6633 ha. Była ona 2,4 razy większa niż w 2022 roku oraz 77,6% większa niż w 2021 roku. Zalesienia poprzez sadzenie i siew wyniosły 6234 ha, natomiast przez naturalne odnowienie – 399 ha.

⁴⁶ М. Вербовська, „Зрубати все. Росіяни знищили понад 60 тис. гектарів українських лісів вартістю більше 14 млрд грн. NGL.media публікує докази екоциду і карту втрачених лісів”, *NGL.media*, 8.04.2024, https://ngl.media/2024/04/08/zrubati-vse/?fbclid=IwAR1HhJaY4v9XGkyQrdXswGS7znZTxLx9MXYPIDC8xUngiy4wpx2MiSnCcWc_aem_AWpUk22j1kyVzoL1A2Sk-vr2Uul8UOshsjSMmDVlyHY7SbbUNJm3reLPNNB1aJJ-XvqQ_SR-ooSWnqvGifEdQMX [11.06.2024].

Najwięcej posadzono następujących gatunków drzew: dąb – 3921 ha, sosna – 2128 ha, inne twarolistne – 231 ha, buk – 96 ha, brzoza – 89 ha, olcha – 74 ha, inne gatunki drzewiaste – 31 ha, inne drzewa iglaste – 23 ha, świerk – 22 ha oraz osika – 18 ha.

Największy obszar lasów został odtworzony w Kijowie – 34 952 ha, co stanowiło 84,8% całkowitej powierzchni przywróconych lasów. Na drugim miejscu znalazł się obwód żytomierski z wynikiem 2953 ha, czyli 7,2%. W pozostałych regionach Ukrainy powierzchnia odtworzonych lasów była znacznie mniejsza⁴⁷.

2.4.3. Zbieranie leśnych produktów niedrzewnych

Głównym źródłem dochodu w ukraińskim sektorze leśnym jest pozyskiwanie drewna. Przed 24 lutego 2022 roku odpowiadało ono za ponad 90–95% całkowitych przychodów sektora, podczas gdy jedynie 5–10% pochodziło z leśnych produktów niedrzewnych, w tym grzybów jadalnych, dzikich jagód, owoców itp. W przeciwieństwie do zasobów drzewnych, które mogą być odnawiane przez ponad sto lat, cykl odnawiania zasobów niedrzewnych u większości gatunków nie przekracza jednego roku. Jednocześnie ten

⁴⁷ Скільки-скільки?, „У 2023 році площа лісорозведення зросла у 2,4 раза”, 14.04.2024, <https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-ploshcha-lisorozvedennia-zrosla-u-2-4-raza/> [11.06.2024]; ДССУ, „Площа, на якій виявлено осередки шкідників та хвороб лісу, проведено лісозахисні заходи, відтворення лісів по регіонах у 2023 році”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/lis/lis_reg/arh_vl_reg_u.htm [30.06.2024].

Tabela 3. Ilość pozyskanych niedrzewnych produktów leśnych w latach 2019–2022 (mln t)

Nazwa produkcji	Rok			
	2019	2020	2021	2022
Jagody	2 057	1 671,7	3 257	3 379,1
Siano	1 050	812,8	380,5	300,7
Rośliny lecznicze	214	548,4	545,4	592,4
Grzyby	438	54	142,4	499,1
Sok drzewny	980	357,4	289,4	209,5
Dzikię owoce	15	3	42,3	22,4

Źródło: Держстат, „Лісогосподарська діяльність. Кількість заготовленої недеревної лісової продукції”, 13.04.2023, [https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU%3ADF_FORESTRY_ACTIVITY\(20.0.0\)&filter=NUM_NON_WOOF_FRST_PROD.:*****](https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSSU%3ADF_FORESTRY_ACTIVITY(20.0.0)&filter=NUM_NON_WOOF_FRST_PROD.:*****) [11.06.2024].

rodzaj zasobów cechuje się dużym zróżnicowaniem pod względem składu gatunkowego i charakteru użytkowania. Obejmuje on grupy roślin spożywczych, leczniczych, miododajnych, przemysłowych oraz innych gospodarczych, a także gatunki grzybów jadalnych i surowce wykorzystywane w procesach technologicznych. Należy jednak zauważyć, że na Ukrainie do niedawna nie było informacji o zapasach i rozmieszczeniu terytorialnym większości rodzajów roślin leczniczo-przemysłowych oraz grzybów, ponieważ nie podlegają one szczegółowej ewidencji przy inwentaryzacji lasów⁴⁸.

⁴⁸ Л. С. Осадчук, Л. М. Кондратюк, *Недеревні ресурси лісу, як чинник сталого ведення лісового господарства в Україні*, [w:] *Всеукраїнська науково-практична конференція «Відтворимо ліси разом»*. Тези учасників, 14–15 березня 2017 р., [за заг. ред. В. В. Вербицького], Київ 2017, s. 70–71.

Korzystne położenie geograficzne Ukrainy zapewnia różnorodność nieдрzewnych zasobów leśnych, a także możliwość ubocznego użytkowania lasu, zwłaszcza w zakresie zbierania dzikich owoców, orzechów, grzybów, jagód i roślin leczniczych. Zgodnie ze statystykami zawartymi w Tabeli 3, zbieranie siana, soku drzewnego oraz dzikich owoców w 2022 roku spadło odpowiednio o 21%, 28% i 47%. Nieco zwiększyły się zbiory jagód i roślin leczniczych, natomiast ilość pozyskanych grzybów wzrosła ponad trzykrotnie w porównaniu z 2021 rokiem.

3. Handel produktami rolno-spożywczymi

Ukraina była i – pomimo trwających działań zbrojnych – pozostaje jednym z wiodących eksporterów produktów rolnych na świecie. Jeszcze na początku XXI wieku ukraiński eksport zboża potrafił wyżywić około 40 mln ludzi rocznie, a w przededniu rosyjskiej inwazji do 400 mln osób, nie licząc populacji własnego kraju. Na początku 2022 roku Ukraina odpowiadała za 10% światowego eksportu pszenicy, 14% kukurydzy, 15% jęczmienia i 51% oleju słonecznikowego⁴⁹.

⁴⁹ S. Merler, „War and Grains: Impact of Ukraine-Russia Conflict on Food Security and Prices”, *Algebris Investments*, 25.03.2022, <https://www.algebris.com/market->

Należy przy tym dodać, że według szacunków United States Department of Agriculture (USDA) olej słonecznikowy stanowi około 12% globalnego zużycia jadalnych olejów roślinnych oraz 9%, jeśli uwzględnić zużycie przemysłowe tego produktu (np. do produkcji biodiesla)⁵⁰.

W przededniu agresji eksport zbóż i roślin strączkowych z Ukrainy wynosił około 5,5–6 mln t miesięcznie, co dawało około 50 mln t rocznie. W roku gospodarczym 2021/2022⁵¹ liczba ta miała sięgnąć 65 mln t. Główny strumień eksportowy zboża i roślin strączkowych przechodził przez porty morskie w Mikołajowie, Odessie oraz Czarnomorsku. W sumie w 2021 roku ukraińscy producenci wyeksportowali drogą morską 49,5 mln z 51,2 mln t zboża, natomiast na transport kolejowy lub drogowy przypadło nie więcej niż 2–5% całości eksportu.

Po zablokowaniu portów ukraińskich przez Rosję eksporterzy zostali zmuszeni do znacznego ograniczenia sprzedaży. W rezultacie w marcu 2022 roku Ukraina była w stanie wyeksportować transportem drogowym, kolejowym i rzeczonym jedynie 407 tys. t, w kwietniu – 968 tys. t, a w maju

views/war-and-grains-impact-of-ukraine-russia-conflict-on-food-security-and-prices/ [18.06.2024].

⁵⁰ А. Ільїн, „Підгорає. Вторгнення Росії в Україну призвело до світового дефіциту соняшникової олії, який неможливо вирішити”, *NV Бізнес*, 19.03.2023, <https://biz.nv.ua/ukr/economics/eksport-oliji-z-ukrajini-chomu-v-yevropi-vinik-deficit-novini-ukrajini-50226329.html> [18.06.2024].

⁵¹ Rok gospodarczy na Ukrainie trwa od 1 lipca roku bieżącego do 30 czerwca roku następnego.

1,7 mln t produkcji rolnej⁵². W tej sytuacji odblokowanie portów czarnomorskich miało kluczowe znaczenie dla sektora rolnego gospodarki.

3.1. Utrudniona logistyka i nowe łańcuchy dostaw

Pierwszy rok rosyjskiej agresji wskazał na wysoką odporność i zdolności adaptacyjne ukraińskiego rolnictwa do warunków ekstremalnych. Mimo zniszczenia infrastruktury rolnej, zaminowania znacznej części pól oraz spadku produkcji, rolnikom udało się zapewnić bezpieczeństwo żywnościowe kraju i zachować jego potencjał eksportowy. Najtrudniejszym wyzwaniem było przezwyciężenie rosyjskiej blokady ukraińskiego eksportu drogą morską, która trwała od początku inwazji. W wyniku działań zbrojnych pod koniec maja 2022 roku w portach Ukrainy zostało zablokowanych prawie 22 mln t zboża. Warto podkreślić, że przed 24 lutego 2022 roku 90% ukraińskiego eksportu rolnego i 75% eksportu krajowego wywożono transportem morskim⁵³.

⁵² H. Bazhenova, *Wojna na Ukrainie a bezpieczeństwo żywnościowe w perspektywie regionalnej i globalnej (część 2)*, „Komentarze IES”, nr 631 (143/2022), s. 1; H. Іверук, „Розблокувати експорт зерна з України – місія нездійсненна. Які труднощі та наслідки в перспективі?”, *Юридична Газета*, 2.06.2022, <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrame-pravo/rozblokuvati-eksport-zerna-z-ukrayini--misiya-nezdiysnenna-yaki-trudnoshchi-ta-naslidki-v-perspektiv.html> [19.06.2024].

⁵³ В. Кравченко, „Аграрна логістика: морський експорт – під прицілом російського саботажу, а наземний – збурює Європу”, *Mind*, 12.04.2023, <https://mind.ua/publications/20255980-agrarna-logistika-morskij-eksport-pid-pricilom-rosijskogo-sabotazhu-a-nazemnij-zburuyue-evropu> [19.06.2024].

Do pewnej stabilizacji sytuacji przyczyniły się następujące czynniki:

- Uruchomienie przez Komisję Europejską (KE) 12 maja 2022 roku „Planu działań na rzecz korytarzy solidarnościowych między UE a Ukrainą, ułatwiających wywóz produktów rolnych z Ukrainy i handel dwustronny między Ukrainą a UE”. Inicjatywa przewidywała wdrożenie szeregu działań mających na celu pilne zwiększenie przepustowości istniejących korytarzy transportowych, ustanowienie nowych szlaków logistycznych oraz poprawę połączeń drogowych, kolejowych i rzecznych między Ukrainą a Unią Europejską.
- Przyjęcie przez Radę Europejską 24 maja 2022 roku rozporządzenia umożliwiającego tymczasową liberalizację handlu oraz inne koncesje handlowe wobec niektórych produktów ukraińskich⁵⁴. Zawieszenie ceł importowych i kontyngentów na ukraiński eksport rozpoczęło się od czerwca 2022 roku.
- Podpisanie umowy o liberalizacji drogowego transportu towarowego między Unią Europejską a Ukrainą 29 czerwca 2022 roku.
- Zawarcie w dniu 22 lipca 2022 roku Czterostronnej Inicjatywy Zbożowej (ang. Black Sea Grain Initiative) po-

⁵⁴ European Council, „Ukraine: Council adopts temporary trade liberalisation with Ukraine”, 24.05.2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/24/ukraine-council-adopts-temporary-trade-liberalisation-with-ukraine/> [19.06.2024].

między Ukrainą, Organizacją Narodów Zjednoczonych (ONZ), Turcją i Rosją. Podpisane w Stambule porozumienie zaowocowało odblokowaniem od 1 sierpnia tego roku trzech portów Wielkiej Odessy: Piwdennyj, Odessa i Czarnomorsk, oraz stworzeniem bezpiecznego korytarza humanitarnego na Morzu Czarnym dla eksportu produktów rolnych z ukraińskiego wybrzeża do cieśniny Bosfor, skąd były przewożone dalej.

- Rozwój infrastruktury przygranicznej, obejmujący zarówno zwiększenie przepustowości już istniejących drogowych i kolejowych punktów kontrolnych, jak też otwarcie nowych.
- Wykorzystanie potencjału ukraińskich portów na Dunaju, przede wszystkim Reni i Izmaïł, które wcześniej odgrywały marginalną rolę⁵⁵.

Pomimo trudności, jakie Rosja stwarzała funkcjonowaniu Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej oraz gróźb wycofania się z niej, szlak ten przetrwał prawie przez rok⁵⁶. Początkowy

⁵⁵ H. Bazhenova, *Żniwa na Ukrainie w cieniu wojny*, „Komentarze IEŚ”, nr 696 (208/2022), s. 2; M. Bułkowska, H. Bazhenova, *Direct and Indirect Consequences of the War in Ukraine for Polish Trade in Agri-Food Products / Bezpośrednie i pośrednie konsekwencje wojny w Ukrainie dla polskiego handlu produktami rolno-spożywczymi*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej / Problems of Agricultural Economics”, 2023, vol. 376(3), s. 76; Ukrainian Shipping Magazine, „Український експорт за рік війни: блокада портів та інші виклики”, 6.03.2023, <https://usm.media/ukra%201%2097nskiy-eksport-za-rik-vijni-blokada-portiv-ta-inshi-vikliki/> [30.04.2023].

⁵⁶ Zob.: J. Olchowski, *Czarnomorska rozgrywka zbożowa*, „Komentarze IEŚ”, nr 731 (243/2022), s. 1–3.

okres obowiązywania umowy wynosił 120 dni. Następnie był trzykrotnie przedłużany: najpierw o kolejne 120 dni, a następnie dwukrotnie o 60 dni. Niemniej już 17 lipca 2023 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej ogłosiło wyjście Rosji z porozumienia, zniesienie gwarancji bezpieczeństwa żeglugi na północno-zachodnich wodach Morza Czarnego oraz rozwiązanie wspólnego centrum koordynacyjnego w Stambule, kontrolującego eksport ukraińskiej produkcji. Bezpośrednim powodem jednostronnego wycofania się z umowy zbożowej była eksplozja na Moście Krymskim w nocy 17 lipca. Jednak rzeczywistej przyczyny tego ruchu należy upatrywać w braku złagodzenia presji sankcyjnej na Rosję, m.in. na jej własny eksport produkcji rolnej oraz nawozów mineralnych, zwłaszcza amoniaku. Z kolei Ministerstwo Obrony Federacji Rosyjskiej poinformowało, że w związku z wycofaniem się państwa z umowy, od 20 lipca 2023 roku wszystkie statki na Morzu Czarnym zmierzające do ukraińskich portów będą uważane za potencjalne transportowce ładunków wojskowych.

Niecały rok funkcjonowania „korytarza zbożowego” pozwolił Ukrainie zapewnić bezpieczeństwo eksportu drogą morską dla 32,9 mln t zboża oraz innych produktów spożywczych o wartości 8 mld USD. Zostały one wywiezione przez ponad tysiąc statków do 45 krajów. Warto dodać, że w tym samym czasie Ukraina wyeksportowała 66 mln t produkcji rolnej o wartości około 20 mld USD wszystkimi rodzajami transportu, z morskim włącznie. Innymi słowy, udział eks-

portu drogą morską wyniósł prawie 50% w ujęciu fizycznym i 40% w ujęciu wartościowym. Ponadto umowa zbożowa umożliwiła Światowemu Programowi Żywnościowemu ONZ transport ponad 725 tys. t pszenicy na wsparcie operacji humanitarnych w takich państwach, jak: Afganistan, Etiopia, Kenia, Sudan, Somali oraz Jemen. Łącznie w ramach Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej do Afryki wysłano ponad 4 mln t żywności, co stanowiło ponad 12% całego ukraińskiego eksportu drogą morską⁵⁷.

Następnego dnia po wycofaniu się z porozumienia Rosja rozpoczęła systematyczne ataki na ukraińskie porty morskie i rzeczne, a także magazyny zboża. Według danych Ministerstwa Rozwoju Hromad (Gmin), Terytoriów i Infrastruktury Ukrainy w ciągu trzech miesięcy zniszczono prawie 300 tys. t zboża⁵⁸, a do kwietnia 2024 roku ostrzał uszkodził lub całkowicie zniszczył prawie 210 obiektów infrastruktury portowej i ranił ponad 26 osób cywilnych⁵⁹.

Po zablokowaniu Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej Ukrainie pozostały dwie alternatywne drogi ekspor-

⁵⁷ H. Bazhenova, *Zerwanie Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej i nowe wyzwania dla gospodarki Ukrainy*, „Komentarze IES”, nr 928 (176/2023), s. 1–2.

⁵⁸ Радіо Свобода, „Кубраков: з моменту виходу РФ із Зернової угоди експортний потенціал портів України знизився на 40%”, 13.10.2023, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kubakov-vyhid-rf-zernova-uhoda-porty/32636651.html> [19.06.2024].

⁵⁹ Урядовий портал, „Олександр Кубраков: Більше 22 мільйонів тонн вантажів за півроку – не межа”, 10.02.2024, <https://www.kmu.gov.ua/news/oleksandr-kubakov-bilshe-22-milioniv-tonn-vantazhiv-za-pivroku-ne-mezha> [19.06.2024].

tu produkcji rolno-spożywczej. Pierwsza – przez porty na Dunaju i druga – przez zachodnie granice lądowe koleją oraz transportem drogowym. Łącznie tymi szlakami można było wówczas wyeksportować do 3,6 mln t miesięcznie. Dla porównania w niektórych miesiącach funkcjonowania „korytarza zbożowego” tańszą i wygodniejszą drogą morską eksportowano do 4–4,1 mln t.

Sytuację ukraińskich rolników pogarszał fakt, że od kwietnia 2023 roku Polska, Węgry, Słowacja i Bułgaria na przemian zabraniały importu ukraińskiej produkcji rolnej. Następnie 2 maja 2023 roku Komisja Europejska czasowo zakazała dostaw pszenicy, kukurydzy, rzepaku i słonecznika z Ukrainy do wyżej wymienionych krajów oraz do Rumunii. Jednocześnie zezwoliła na tranzyt i eksport tych produktów do innych państw UE. Jednym z głównych powodów takiej decyzji KE było to, że część ukraińskiego eksportu przeznaczonego do tranzytu pozostawała w krajach ościennych, zakłócając ich główne łańcuchy produkcyjne i handlowe. Natomiast infrastruktura tych państw nie była gotowa do obsługi przewozów zbóż z Ukrainy na taką skalę. Ponadto na wprowadzenie ograniczeń miały wpływ również zmiany warunków rynkowych, gwałtowny spadek cen produktów rolnych na rynkach światowych oraz niska cena ukraińskiego zboża w porównaniu z europejskim. 5 czerwca unijne ograniczenia zostały przedłużone do połowy września 2023 roku⁶⁰.

⁶⁰ H. Bazhenova, *Zerwanie Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej...*, s. 2–3.

Nie mając dużego pola manewru, w połowie sierpnia 2023 roku Ukraina ogłosiła tymczasowe trasy dla statków cywilnych opuszczających jej porty na Morzu Czarnym. Pierwszymi statkami, które skorzystały z tej drogi, były te zablokowane w ukraińskich portach morskich po 24 lutego 2022 roku. W połowie września 2023 roku uruchomiono nowy tymczasowy korytarz dla statków, które przybyły po ukraińskie produkty eksportowe⁶¹. Do 1 czerwca 2024 roku przetransportowano w ten sposób 50 mln t ładunków. Eksport obejmował zarówno zboże, jak też rudy żelaza, wyroby metalurgiczne oraz inną produkcję. Stopniowy wzrost przepustowości nowego korytarza morskiego pomógł zrekompensować straty spowodowane blokadą granicy przez polskich producentów rolnych.

3.2. Eksport

3.2.1. Rok 2022

Według Państwowej Służby Celnej Ukrainy w 2022 roku państwo to wyeksportowało artykuły rolno-spożywcze o wartości 23,4 mld USD. Mimo że wskaźnik ten był o 15,5% niższy od rekordowych 27,7 mld USD uzyskanych w 2021 roku, jednocześnie był drugim najwyższym od czasu uzyskania nie-

⁶¹ Ю. Григоренко, „Безпечний коридор: як зараз працює український експорт через порти”, *GMK Center*, 25.10.2023, <https://gmk.center/ua/posts/bezpechnyj-korydor-ia-k-zaraz-pratsiue-ukrainskyj-eksport-cherez-porty/> [20.06.2024].

podległości przez Ukrainę (zob. Tabelę 4)⁶². Na pierwszym miejscu pod względem wolumenu i przychodów z eksportu w 2022 roku utrzymała się kukurydza. Ukraińscy producenci sprzedali 24,98 mln t kukurydzy o wartości 5,94 mld USD, co oznacza wzrost o 1,3% w porównaniu do 2021 roku, kiedy to sprzedano 24,67 mln t kukurydzy. W 2022 roku zmieniła się pierwsza dziesiątka importerów ukraińskiej kukurydzy, do której weszły: Rumunia, Polska, Węgry i Korea Południowa. Przy tym Chiny zachowały pozycję wiodącego nabywcy tego zboża⁶³.

Na drugim miejscu pod względem wartości eksportu znalazł się olej słonecznikowy, który pozostaje głównym towarem eksportowym Ukrainy w grupie tłuszczów i olejów. W 2022 roku łącznie sprzedano go 4,29 mln t za 5,46 mld USD, co stanowiło spadek wolumenu o 15,9% w porównaniu do 5,1 mln t z 2021 roku. Do głównych nabywców tego produktu nadal należały państwa UE oraz Azji, niemniej zmienił się układ w rankingu poszczególnych krajów. W 2021 roku największymi importerami ukraińskiego oleju słonecznikowego były Indie, z udziałem w eksporcie 29,8%, Chiny (14,4%) i Niderlandy (10,5%). W 2022 roku czołowym importerem po-

⁶² Державна митна служба України (ДМСУ), „За 2022 рік товарообіг склав \$99,7 млрд”, 12.01.2023, <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2022-rik-tovaroobig-sklav-997-mlrd-1055> [20.06.2024].

⁶³ Latifundist.com, „Плануєте вирощувати кукурудзу? Розповідаємо про ринки збуту, вимоги до якості та експортних документів”, 17.04.2023, <https://latifundist.com/blog/read/2987-planuyete-viroshchuvati-kukurudzu-rozpovidayemo-pro-rinki-zbutu-vimogi-do-yakosti-ta-eksportnih-dokumentiv> [20.06.2024].

zostały Indie, ale ich udział spadł o połowę – do 14,1%. Turcja (12,1%) i Polska (8,9%) zajęły drugie oraz trzecie miejsce pod względem wielkości eksportu. Należy dodać, że wyzwania spowodowane konfliktem zbrojnym, w tym okupacją znaczących obszarów, i zniszczenie zakładów przetwórczych lub zaprzestanie produkcji, a także istotne trudności logistyczne doprowadziły do utraty przez Ukrainę pozycji największego na świecie producenta i eksportera oleju słonecznikowego na rzecz Federacji Rosyjskiej.

Jedną z wyróżniających się cech 2022 roku był masowy eksport ziarna słonecznika, który osiągnął prawie 2,75 mln t o wartości 1,26 mld USD. Przy tym przed wojną Ukraina sprzedawała za granicę średnio 100 tys. t rocznie⁶⁴. Bułgaria, Rumunia i Turcja sprowadzały najwięcej słonecznika. Przyczyny tej zmiany należy upatrywać w znacznym zmniejszeniu zdolności przetwórczych nasion słonecznika w krajowym przemyśle olejarskim, spowodowanym rosyjską agresją. Produkcja w zakładach ekstrakcji oleju w strefach działań zbrojnych i na terytoriach czasowo okupowanych została bowiem całkowicie wstrzymana.

Ponadto w analizowanym roku Ukraina wyeksportowała 11,22 mln t pszenicy o wartości 2,68 mld USD, co oznaczało spadek o 44,1% z 20,07 mln t w 2021 roku. W tym samym

⁶⁴ Kurkul, „Україна ризикує втратити світові ринки збуту олії”, 3.02.2023, <https://kurkul.com/news/32399-ukrayina-rizikuye-vtratiti-svitovi-rinki-zbutu-oliji> [20.06.2024].

czasie eksport rzepaku wzrósł prawie o 17%, z 2,67 mln t do 3,12 mln t, przynosząc producentom 1,54 mld USD. Warto podkreślić, że ukraiński rzepak od lat cieszy się dużym popytem w Unii Europejskiej, która importuje 89–95% tego produktu i wykorzystuje go głównie do produkcji biodiesla. Na tym tle wybijał się eksport soi, który pomimo konfliktu zbrojnego wzrósł o 81% – z 1,1 mln t do 1,99 mln t o łącznej wartości 863 mln USD⁶⁵.

Z przedstawionych danych wynika, że wolumen eksportu niektórych produktów rolnych (np. kukurydzy, słonecznika, rzepaku, soi) zwiększył się w 2022 roku, jednak w przypadku rzepaku nastąpił spadek wartości eksportu o 8,9%. Jednocześnie eksport innych podstawowych towarów, takich jak olej słonecznikowy, pszenica, jęczmień, makuch i śruta

⁶⁵ ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2021 р. по 31.12.2021 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024]; ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2022 р. по 31.12.2022 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024]; ДМСУ, „Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн-контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2021 р. по 31.12.2021”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024]; ДМСУ, „Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн-контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2022 р. по 31.12.2022”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024]; Міністерство економіки України, „Україна в 2022 році експортувала майже 100 млн тонн товарів”, 4.01.2023, <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1487b1f5-eeb7-4946-b9c8-3370f20568a2&title=UkraineV2022-RotsiEksportovala> [27.04.2023].

słonecznikowa, znacznie spadł zarówno pod względem wolumenu, jak też wartości⁶⁶.

Czynnikiem decydującym o utrzymaniu wielkości eksportu produktów rolnych był wzrost sprzedaży do UE, który w 2022 roku osiągnął najwyższy poziom od 1991 roku. Łączna wartość dostaw do państw unijnych wyniosła 13,1 mld USD, czyli 56% całkowitego eksportu rolno-spożywczego⁶⁷. Wzrost ten nastąpił kosztem spadku wolumenu dostaw do Azji, Afryki oraz Wspólnoty Niepodległych Państw. Zmiany w strukturze geograficznej eksportu dotyczyły również towarów o wyższej wartości dodanej. Orientacja kraju na rynek europejski wzrosła w segmentach jaj, drobiu i produktów mlecznych. Zdecydowana większość ukraińskiego miodu oraz produkcji sadowniczej była także sprzedawana do Unii Europejskiej.

Łączna wartość eksportu mięsa i podrobów wyniosła 925 mln USD, co stanowiło wzrost o 9% w porównaniu z 2021 rokiem. Zdecydowana większość przychodów przypadała na mięso drobiowe – 853 mln USD (+19%), chociaż jego wolumen eksportu zmniejszył się o 10% – do 413 tys. t. Głównymi nabywcami tej grupy towarowej w 2022 roku były Niderlandy, Arabia Saudyjska i Słowacja, których łączny udział w eksporcie wyniósł 63%. W porównaniu do 2021 roku

⁶⁶ M. Bułkowska, H. Bazhenova, „Direct and Indirect Consequences...”, s. 77–78.

⁶⁷ Верховна Рада України, „Експорт продуктів з доданою вартістю 2022 року більше фокусувався на ринках Євросоюзу”, 13.02.2024, https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233066.html [21.06.2024].

lista czołowych importerów nie uległa zmianie, choć Niderlandy zastąpiły Arabię Saudyjską na pierwszej pozycji.

Największe zmiany w strukturze geograficznej eksportu zaobserwowano w przypadku produkcji mleczarskiej. Z łącznej wartości eksportu tej kategorii towarów na poziomie 251 mln USD (+41% w stosunku do 2021 roku) sprzedaż do krajów UE wyniosła 102 mln USD, co przekroczyło wartość z 2021 roku o 7 mln USD. Ukraińscy producenci największe przychody otrzymywali ze sprzedaży skondensowanego mleka i śmietanki – 90 mln USD (+57%), masła śmietankowego – 82 mln USD (+56%), serów – 42 mln USD (+58%), nieskondensowanego mleka i śmietanki – ponad 16 mln USD (+58%) oraz serwatki – około 16 mln USD (–31%). Do największych nabywców skondensowanego mleka i śmietanki należały: Polska, Izrael i Niderlandy (łącznie 38%); masła – Polska, Mołdawia oraz Azerbejdżan (łącznie 69%); a sera – Kazachstan, Polska i Mołdawia (łącznie 85%). Warto odnotować, że wśród głównych importerów tych produktów w 2021 roku nie było państw Unii Europejskiej.

Sprzedaż eksportowa jaj w analizowanym roku spadła o niecałe 33%, ale ich cena była wyższa niż wcześniej i stanowiła 1562 USD/t lub 40 612 USD/kontener 26 ton. Ukraińscy producenci sprzedali 27 tys. t jaj za 42 mln USD (–7%), głównie na rynki Singapuru, Łotwy i Niderlandów, na które przypadło 69% całego eksportu. Identyczny udział w strukturze geograficznej w 2021 roku mały Zjednoczone Emiraty Arabskie, Łotwa oraz Izrael.

Nastąpiło też obniżenie eksportu ukraińskiego miodu do 48 tys. ton (–17%), a także spadek przychodów z jego sprzedaży do 137 mln USD (–5%). Tradycyjnie większość miodu trafiła na rynki UE, a mianowicie do Niemiec, Polski oraz Francji, które łącznie odpowiadały za 54% jego zakupów.

Z kolei przychody z eksportu owoców, jagód i orzechów wyniosły łącznie 313 mln USD, czyli o 15% mniej niż w rekordowym 2021 roku. Mrożone jagody i owoce sprzedano za 192 mln USD (–11%), orzechy włoskie w łupinach i bez za 80 mln USD (–30%), jabłka, gruszki i pigwy za 19 mln USD (+28%), a uprawy jagodowe za około 14 mln USD (+12%). Pod względem wolumenu eksport mrożonych owoców wzrósł do 84 tys. t (+11%), a ziarnkowych do 46 tys. t (+56%), podczas gdy sprzedaż owoców jagodowych pozostała na niezmiennym poziomie 4 tys. t. Jednocześnie nastąpił spadek wolumenu sprzedanych orzechów włoskich do 25 tys. t (–28%). Warto podkreślić, że aż 84% eksportu tych produktów trafiło do krajów UE, m.in. do Polski, Niemiec, Francji, Włoch, Niderlandów, Austrii oraz Czech. Największymi importerami ukraińskich mrożonych jagód i owoców były Polska, Niemcy i Włochy (łącznie 71%), natomiast orzechy włoskie najczęściej kupowały Francja, Azerbejdżan oraz Grecja (łącznie 36%)⁶⁸.

⁶⁸ Ibid.; UAFA, „Агропродовольчий експорт України за підсумками 2022 року”, 26.01.2023, <https://uaexport.org/2023/01/26/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-za-pidsumkami-2022-roku/> [24.06.2024].

3.2.2. Rok 2023

Według obliczeń Państwowej Służby Celnej Ukrainy w 2023 roku kraj ten sprzedał za granicę artykuły rolno-spożywcze o wartości 21,8 mld USD, tzn. o 7% mniej niż w 2022 roku (zob. Tabelę 4). Czynnikiem wpływającym na nieco niższy eksport w ujęciu wartościowym były spadek światowych cen produktów rolnych i wysokie koszty logistyczne. Należy jednak podkreślić, że udział produkcji rolno-spożywczej w całkowitym eksporcie Ukrainy wzrósł z 53% w 2022 roku do 61% w 2023 roku, co było najwyższym wynikiem od czasu uzyskania przez państwo niepodległości.

Jednocześnie miał miejsce spadek przychodów z eksportu we wszystkich głównych regionach geograficznych sprzedaży – w UE, Azji oraz Afryce. Wartość dostaw do państw unijnych zmniejszyła się z 13,1 mld USD w 2022 roku do 12,6 mld USD w 2023 roku (–4%), co stanowiło prawie 58% całego ukraińskiego eksportu rolnego. Azja utrzymała drugie miejsce z udziałem 29,9%, podczas gdy na trzecim uplasowała się Afryka z udziałem 7,2%. Pierwszą dziesiątkę największych importerów ukraińskiej produkcji rolnej stanowiły: Rumunia, Chiny, Turcja, Hiszpania, Polska, Niderlandy, Egipt, Włochy, Niemcy i Węgry.

Czołowe miejsce pod względem wartości eksportu zajęł olej słonecznikowy. Łącznie sprzedano go 5,74 mln t za 5 mld USD, co oznaczało zwiększenie wolumenu o 34% przy jednoczesnym zmniejszeniu przychodu o 8% w porównaniu z 2022 rokiem. Głównymi nabywcami tego produktu stały się

Rumunia, Turcja oraz Chiny, które zakupiły ponad 46% jego objętości. W efekcie Indie utraciły dotychczasową pozycję wiodącego importera ukraińskiego oleju słonecznikowego i nawet nie weszły do trójki największych jego nabywców.

Drugie miejsce pod względem wartości eksportu i pierwsze pod względem wolumenu w 2023 roku zajęła kukurydza. Ukraina wyeksportowała 26,37 mln t tego produktu o wartości prawie 5 mld USD, co stanowiło wzrost wolumenu o niecałe 6% przy jednoczesnym spadku wartości o 16% wobec wskaźnika z 2022 roku. Chiny, Hiszpania i Rumunia pozostały największymi importerami tego gatunku zboża.

Ukraina wyeksportowała również 16,15 mln t pszenicy (+44% w porównaniu z 2022 rokiem) o wartości 2,9 mld USD. Najwięcej sprowadzono do Hiszpanii, Turcji oraz Rumunii. W ten sposób, w wyniku rosyjskiej inwazji, Indie i Egipt przestały być w trójce głównych importerów ukraińskiej pszenicy. Miejsce Indii w 2022 roku zajęła Rumunia, natomiast miejsce Egiptu w 2023 roku Hiszpania. Wartość eksportu innych zbóż, w tym żyta, jęczmienia, owsa i sorgo, wyniosła 376 mln USD. Najwięcej za granicę sprzedano jęczmienia – 2,16 mln t o wartości 362 mln USD. Wśród jego głównych nabywców były Turcja, Chiny oraz Hiszpania. Dla porównania, w 2021 roku eksport jęczmienia wyniósł około 5,7 mln t, a przychody z jego sprzedaży sięgnęły prawie 1,3 mld USD. Oznacza to, że w ciągu dwóch lat konfliktu zbrojnego wolumen eksportu tego gatunku zboża zmniejszył się o 61,8%, a zysk z jego sprzedaży o 71,6%.

Wolumen dostaw nasion oleistych na rynki zagraniczne znacząco się nie zmniejszył. Eksport rzepaku obniżył się z 3,1 mln t w 2022 roku do 3,0 mln t w 2023 roku, natomiast soi wzrósł o 1,5 mln t – do 3,49 mln ton. Szczególnie zauważalny był spadek sprzedaży słonecznika – z 2,75 mln ton w 2022 roku do 797 tys. t w 2023 roku. Łącznie wolumeny te przyniosły budżetowi Ukrainy 2,7 mld USD, czyli o prawie 1 mld mniej niż w 2021 roku. Niemcy stały się największym importerem ukraińskiego rzepaku, Egipt – soi, a Rumunia – nasion słonecznika⁶⁹.

Podsumowując, pomimo działań zbrojnych ukraińscy dostawcy potrafili utrzymać (m.in. rzepaku), a niekiedy nawet zwiększyć eksport niektórych produktów rolniczych (np. oleju słonecznikowego, kukurydzy, pszenicy, soi). Odnosi się to również do towarów o wartości dodanej, które są mniej zależne od koniunktury cenowej. Sprzedaż produktów mięsnych pozostała na prawie niezmiennym poziomie i wyniosła 892 mln USD. Natomiast eksporterzy produktów mlecznych (182 mln USD), owoców i jagód (257 mln USD) oraz miodu (121 mln USD) odnotowali większy spadek przycho-

⁶⁹ ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2023 р. по 31.12.2023 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024]; ДМСУ, „Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн-контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2023 р. по 31.12.2023 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024]; О. Гайдук, „Аграрний експорт-2023: скільки і куди продали зерна та олій”, *Elevatorist.com*, 29.01.2024, <https://elevatorist.com/spetsproekt/210-agrarniy-eksport-2023-skilki-i-kudi-prodali-zerna-ta-oliyi> [21.06.2024].

dów. Jednocześnie znacznie poprawiła się sytuacja ze zbytem jaj (61 mln USD), większości świeżych warzyw, mąki pszennej, wyrobów ciastkarskich i słodczy. Światowy trend spadkowy cen znalazł również odbicie na ukraińskich produktach, skutkując niższymi cenami jaj, miodu, orzechów włoskich oraz mrożonych owoców⁷⁰.

Jeśli jednak porównać sprzedaż za granicę produktów o wartości dodanej w latach 2021 i 2023, można zauważyć, że Ukrainie udało się zwiększyć uzyskiwany z nich zysk z 740 mln USD do ponad 2 mld USD. Najbardziej wyrosła wartość sprzedaży za granicę cukru, drobiu, alkoholu etylowego o mocy powyżej 80%, soków, produktów jajecznych, przetworzonego i konserwowanego mięsa, jaj, drożdży, lodów oraz serów. Zwiększyła się też wartość eksportu wędzonych ryb, mięczaków (głównie ślimaków), mleka w proszku i mleka skondensowanego, ziemniaków, jabłek, świeżych jagód, mąki pszennej, melasy oraz szeregu innych towarów⁷¹.

⁷⁰ UAЕА, „Агропродовольчий експорт України в 2023 році”, 23.01.2024, <https://uaexport.org/2024/01/23/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-v-2023-rotsi/> [25.06.2024].

⁷¹ UAЕА, „Продукти з доданою вартістю підтримують агропродовольчий експорт під час повномасштабної війни”, 20.06.2024, <https://uaexport.org/2024/06/20/produkti-z-dodanoyu-vartistyu-pidtrimuyut-agroprodovolchij-eksport-pid-chas-povnomasshtabnoyi-vijni/> [25.06.2024].

Tabela 4. Ukraiński eksport wybranych produktów rolnych w latach 2021–2023 (mln USD)

Produkt	Rok		
	2021	2022	2023
Olej słonecznikowy	6 388	5 464	5 007
Kukurydza	5 893	5 940	4 966
Pszenica	5 075	2 677	2 941
Soja	606	863	1 281
Nasiona gorczycznika i rzepaku	1 691	1 541	1 168
Makuch słonecznikowy, śruta	1 280	765	971
Drób	716	853	800
Cukier	138	139	391
Jęczmień	1 275	447	362
Olej gorczycznikowy, rzepakowy i gorczycowy	223	84	316
Makuch sojowy, śruta	255	210	283
Słonecznik	39	1 256	278
Olej sojowy	295	305	252
Miód	144	137	121
Wołowina mrożona	115	69	85
Orzechy włoskie	115	80	77
Mleko i śmietanka, skondensowane	57	90	69
Jaja	45	42	61
Masło śmietankowe	52	82	42
Sery	27	42	40
Żywe bydło rogate	30	35	28
Mleko i śmietanka, nieskondensowane	10	16	17
Serwatka	23	16	11

Źródło: ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2021 р. по 31.12.2021 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024]; ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2022 р. по 31.12.2022 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024]; ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2023 р. по 31.12.2023 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> [20.06.2024].

Wnioski

Sektor rolny jest jedną z priorytetowych i strategicznie ważnych gałęzi gospodarki Ukrainy, od której zależy zarówno krajowe bezpieczeństwo żywnościowe, jak też globalna stabilność żywnościowa. W kontekście konfliktu zbrojnego sektor ten stał się kluczowym źródłem dochodów budżetu państwa i jednym z najbardziej perspektywicznych obszarów rozwoju zagranicznych stosunków ekonomicznych. Podczas gdy w 2021 roku Ukraina uzyskała prawie 41% swoich dochodów z eksportu towarów ze sprzedaży produktów rolno-spożywczych, w 2023 roku wskaźnik ten wzrósł do 61%. Głównymi przyczynami tej dynamiki były okupacja przez

Rosję terytoriów ze znaczną liczbą przedsiębiorstw przemysłowych oraz zniszczenie przez nią infrastruktury krytycznej, co automatycznie doprowadziło do spadku produkcji.

Natomiast ukraińskie rolnictwo wykazało się odpornością i zdolnością do szybkiego dostosowania się do warunków stanu wojennego w obliczu ciągłego ostrzału, zaminowania terenu, istotnego spadku powierzchni wykorzystywanych gruntów ornych, zniszczenia infrastruktury, gospodarstw i zakładów produkcyjnych, zakłócenia łańcuchów dostaw oraz całkowitego wstrzymania eksportu morskiego produkcji rolnej z powodu blokady portów. W strukturze rolnictwa produkcja roślinna zachowała znaczną przewagę nad hodowlą zwierząt, przede wszystkim ze względu na żyzne gleby, duże obszary gruntów ornych i korzystny klimat kontynentalny. Do głównych upraw należą: zboża (kukurydza, pszenica, jęczmień), rośliny oleiste (słonecznik, rzepak, soja) oraz buraki cukrowe. Z kolei produkcja zwierzęca koncentruje się na mięsie, zwłaszcza wieprzowinie, drobiu i wołowinie, a także na mleku oraz innych produktach pochodzenia zwierzęcego.

Wybuch pełnowymiarowego konfliktu zbrojnego oraz niekorzystne warunki pogodowe w 2022 roku doprowadziły do spadku plonów zbóż i nasion oleistych do 72 mln t. Modyfikowanie struktury zasiewów na korzyść bardziej opłacalnych roślin oleistych, częściowe ożywienie sektora rolnego, a także sprzyjające warunki pogodowe w 2023 roku pozwoliły na wzrost zbiorów wspomnianych upraw do 81,6 mln t. Ocze-

kuje się jednak, że w roku 2024 spadną one do 74 mln t. Rentowność wszystkich rodzajów zbóż i nasion oleistych roślin, zwłaszcza z powodu uruchomienia przez Ukrainę własnej morskiej trasy eksportowej. Jednak ze względu na niskie ceny światowe produkcja zbóż pozostaje nadal nieopłacalna, a roślin oleistych – minimalnie dochodowa.

Działania zbrojne wywarły negatywny wpływ także na uprawę warzyw, ziemniaków, roślin dyniowatych, owoców i jagód. W celu uzupełnienia istotnych braków wynikających z okupacji części terytorium oraz spadku powierzchni uprawy tych roślin w regionach ich tradycyjnej produkcji, rolnicy w całym kraju zaczęli konsekwentnie rozszerzać siewy warzyw „zestawu barszczowego”, a także pomidorów, ogórków, bakłażanów, arbuźów i melonów. Często angażowali się w to producenci, którzy przenieśli się z obszarów dotkniętych wojną. W odróżnieniu od warzyw oraz roślin dyniowatych, zmniejszenie produkcji owoców i jagód o 10,7% nie wpłynęło znacząco na podaż krajowego rynku żywności. Plony tych produktów utrzymały się na stabilnym poziomie w 2022 i 2023 roku.

Dwa lata rosyjskiej agresji doprowadziły do zmniejszenia przychodów Ukrainy z eksportu rolno-spożywczego o 21,3%. W wartościach bezwzględnych wyniosły one 27,7 mld USD w 2021 roku, 23,4 mld USD w 2022 roku oraz 21,8 mld USD w 2023 roku. Szereg dodatkowych utrudnień dla ukraińskich producentów stworzył zakaz dostaw pszenicy, kukurydzy, rzepaku i słonecznika do Polski, Węgier, Słowacji,

Bułgarii oraz Rumunii. Ograniczenia te, a także zerwanie przez Rosję Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej skłoniły Ukrainę do uruchomienia własnego tymczasowego korytarza morskiego w sierpniu 2023 roku, co znacznie zwiększyło jej możliwości eksportowe i zmniejszyło zależność od polityki zachodnich sąsiadów.

Głównymi grupami produktów w strukturze towarowej eksportu były zboża i nasiona oleiste, oleje i tłuszcze, pozostałości przemysłu spożywczego i przetwórczego oraz mięso i podroby. W 2023 roku na przychody ukraińskich eksporterów negatywnie wpłynął globalny trend spadku światowych cen żywności. W rezultacie segmenty zbóż, olejów oraz mięsa częściowo doświadczyły spadku przychodów przy jednocześnie rosnącym wolumenie sprzedaży zagranicznej. Kolejną charakterystyczną cechą roku był znaczący wzrost eksportu cukru i wyrobów cukierniczych. Ponadto problemy z wyeksportowaniem dużych ilości surowców rolnych pokazały, że właściwą drogą jest skupienie się na sprzedaży za granicę produktów o wyższej wartości dodanej. Z jednej strony są one mniej zależne od otoczenia cenowego, a z drugiej – potrafią generować większe przychody, nawet przy spadku sprzedaży w ujęciu fizycznym.

Sektor rolny pozostaje głównym czynnikiem stabilizującym ukraińską gospodarkę w latach 2022–2024. Zarazem sektor ten będzie zapewne jednym z najtrudniejszych obszarów rozmów akcesyjnych między Ukrainą a Unią Europejską. Sukces rolnej części negocjacji będzie zależał od gotowości

obu stron do znalezienia kompromisowego modelu interakcji, opartego nie na konkurencji, lecz na wzajemnie korzystnym partnerstwie i współpracy.

Bibliografia

- Agravery, „В Україні зростає попит населення на свинину та курятину як найбільш доступні види м'яса”, 8.04.2024, <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-zrostaе-popit-naselen-na-na-svininu-ta-kuratinu-ak-najbils-dostupni-vidi-masa>.
- Agravery, „В Україні сповільнюються темпи скорочення поголів'я ВРХ”, 27.03.2024, <https://agravery.com/uk/posts/show/v-ukraini-spovilnuutsa-tempi-skorocenna-pogoliva-vrh>.
- AgroPolit.com, „Агросектор України під час війни – інфографічний довідник за 2023 рік”, 6.02.2023, <https://agropolit.com/spetsproekty/1003-agrosektor-ukrayini-pid-chas-viyni--infografichiy-dovidnik-za-2023-rik>.
- AgroPolit.com, „Стали відомі результати посівної в Україні”, 7.06.2024, <https://agropolit.com/news/28467-stali-vidomi-rezultati-posivnoyi-v-ukrayini>.

- AgroPortal, „Падіння обсягів виробництва молока в Україні продовжиться”, 15.04.2024, <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/padinnya-obsyagiv-virobnictva-moloka-v-ukrajini-prodovzhitsya>.
- Bazhenova H., *Ukraina w ogniu: pozamilitarne wymiary wojny*, Lublin 2022.
- Bazhenova H., *Ukraine on Fire: The Non-Military Dimensions of the War*, Lublin 2022.
- Bazhenova H., *Ustawa o obrocie ziemią na Ukrainie: szanse i zagrożenia*, „Komentarze IEŚ”, nr 85 (85/2019), s. 1–3.
- Bazhenova H., *Wojna na Ukrainie a bezpieczeństwo żywnościowe w perspektywie regionalnej i globalnej (część 2)*, „Komentarze IEŚ”, nr 631 (143/2022), s. 1–3.
- Bazhenova H., *Zerwanie Czarnomorskiej Inicjatywy Zbożowej i nowe wyzwania dla gospodarki Ukrainy*, „Komentarze IEŚ”, nr 928 (176/2023), s. 1–3.
- Bazhenova H., *Żniwa na Ukrainie w cieniu wojny*, „Komentarze IEŚ”, nr 696 (208/2022), 1–3.
- Bułkowska M., Bazhenova H., *Direct and Indirect Consequences of the War in Ukraine for Polish Trade in Agri-Food Products / Bezpośrednie i pośrednie konsekwencje wojny w Ukrainie dla polskiego handlu produktami rolno-spożywczymi*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej / Problems of Agricultural Economics”, 2023, vol. 376(3), s. 66–90.
- European Council, „Ukraine: Council adopts temporary trade liberalisation with Ukraine”, 24.05.2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/24/ukraine-council-adopts-temporary-trade-liberalisation-with-ukraine/>.
- Kurkul, „Україна ризикує втратити світові ринки збуту олії”, 3.02.2023, <https://kurkul.com/news/32399-ukrayina-rizikuje-vtratiti-svitovi-rinki-zbutu-olii>.

- Landlord, „За час повномасштабної війни українські акваферми виростили близько 15 тис. т риби”, 5.03.2023, <https://landlord.ua/news/za-chas-povnomasshtabnoi-viiny-ukrainski-akvafermy-vyrostyly-blyzko-15-tys-t-ryby/>.
- Latifundist.com, „Плануєте вирощувати кукурудзу? Розповідаємо про ринки збуту, вимоги до якості та експортних документів”, 17.04.2023, <https://latifundist.com/blog/read/2987-planuyete-viroshchuvati-kukurudzu-rozpovidayemo-pro-rinki-zbutu-vimogi-do-yakosti-ta-eksportnih-dokumentiv>.
- Merler S., „War and Grains: Impact of Ukraine-Russia Conflict on Food Security and Prices”, *Algebris Investments*, 25.03.2022, <https://www.algebris.com/market-views/war-and-grains-impact-of-ukraine-russia-conflict-on-food-security-and-prices/>.
- Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, UCAB, GFDRR, *Україна: Вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва*, 2024, вип. 3, <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/viini-na-pributkovist-silskogospodarskogo-virobnitstvavipusk-3.pdf>.
- Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, UCAB, GFDRR, *Україна: Вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва*, 2024, вип. 4, <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/viini-na-pributkovist-silskogospodarskogo-virobnitstvavipusk-4.pdf>.
- Ministry of Economy of Ukraine, Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, Ukrainian Business and Trade Association, UCAB, #Grow Ukraine. *Export for U*, 2022, http://ucab.ua/files/GIU_2023_draft.pdf?fbclid=IwARoRfR%5FO5MYK%5FsrPmLFjm9EnhYSBTabpLrCgucYH3D1Z3uRAiKOnTtJWZ6c.
- Olchowski J., *Czarnomorska rozgrywka zbożowa*, „Kommentarze IEŚ”, nr 731 (243/2022), s. 1–3.

- Techhorticulture.com, „Овочівництво: тенденції галузі”, 19.02.2024, <https://techhorticulture.com/ovochivnytstvo-tendentsiyi-galuzi/>.
- Ua-retail.com, „Як переформатувалося овочівництво та хто годуватиме українців”, 5.02.2024, <https://ua-retail.com/2024/02/yak-pereformatuvalosya-ovochivnictvo-ta-xto-goduvatime-ukra%D1%97nciv/>.
- UAEA, „Агропродовольчий експорт України в 2023 році”, 23.01.2024, <https://uaexport.org/2024/01/23/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-v-2023-rotsi/>.
- UAEA, „Агропродовольчий експорт України за підсумками 2022 року”, 26.01.2023, <https://uaexport.org/2023/01/26/agroprodovolchij-eksport-ukrayini-za-pidsumkami-2022-roku/>.
- UAEA, „Продукти з доданою вартістю підтримують агропродовольчий експорт під час повномасштабної війни”, 20.06.2024, <https://uaexport.org/2024/06/20/produkty-z-dodanoju-vartistyu-pidtrimuyut-agroprodovolchij-eksport-pid-chas-povnomasshtabnoyi-vijni/>.
- UAEA, „Сектор плодів та овочів демонструє певні ознаки стабілізації”, 17.05.2024, <https://uaexport.org/2024/05/17/sekto-r-plodiv-ta-ovochiv-demonstruye-pevni-oznaki-stabilizatsiyi/>.
- UIFSA, „Огляд рибного ринку України за 2022 та 2023 роки”, 4.01.2024, <https://uifsa.ua/news/news-of-ukraine/overview-of-the-fish-market-of-ukraine-for-2022-and-2023>.
- Ukrainian Shipping Magazine, „Український експорт за рік війни: блокада портів та інші виклики”, 6.03.2023, <https://usm.media/ukra%D1%97nskiy-eksport-za-rik-vijni-blokada-portiv-ta-inshi-vikliki/>.
- Агрохім-партнер, „Флодово-ягідна галузь України: стан та перспективи розвитку”, 20.10.2023, <https://uaexport.org/2023/07/11/ukrayinski-frukti-prodovzhuuyut-zabezpechuvati-potrebi-vnutrishnogo-ta-zovnishnogo-rinkiv/>.

- Асоціація виробників молока, „Чисельність поголів'я ВРХ стабілізується другий місяць поспіль”, 24.04.2024, <https://avm-ua.org/uk/post/ciselnist-pogoliva-vrh-stabilizuetsa-drugij-misac-possil>.
- Басанець О., „За 2023 рік площі насаджень плодкових та ягідних культур скоротилися на 187,1 тис. га”, *SuperAgronom.com*, 7.05.2024, <https://superagronom.com/news/18894-za-2023-rik-ploschi-nasadjen-plodovih-ta-yagidnih-kultur-skorotilisya-na-1871-tis-ga>.
- Башняк Г., Дуплій Н., Литвиненко Л., Присяжнюк І., Яремчук П., *Зелена книга. Аналіз рибної галузі України*, Київ 2020, https://cdn.regulation.gov.ua/25/f6/76/71/regulation.gov.ua_GB_fish.pdf.
- Башняк Г., „Риба гние з голови”, *BRDO*, 17.07.2020, <https://brdo.com.ua/analytics/ryba-gnyue-z-golovy/>.
- Вербовська М., „Зрубати все. Росіяни знищили понад 60 тис. гектарів українських лісів вартістю більше 14 млрд грн. NGL media публікує докази екоциду і карту втрачених лісів”, *NGL media*, 8.04.2024, https://ngl.media/2024/04/08/zrubati-vse/?fbclid=IwAR1HhJaY4v9XGkyQrdXswGS7znZTxLx9MXYPIDC8xUngiy4wpx2MiSnCcWc_aem_AWpUk22j1kyVzoLiA2Sk-vr2UuI8UOshsjSMmDVlyHY7SbbUNJm3reLPNNB1aIJ-XvqQ_SR-ooSWnqvGIfEdQMX.
- Верховна Рада України, „Експорт продуктів з доданою вартістю 2022 року більше фокусувався на ринках Євросоюзу”, 13.02.2024, https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/233066.html.
- Гайдук О., „Аграрний експорт-2023: скільки і куди продали зерна та олії”, *Elevatorist.com*, 29.01.2024, <https://elevatorist.com/spetsproekt/210-agrarniy-eksport-2023-skilki-i-kudi-prodali-zerna-ta-oliyi>.

- Гопка М., „Птахівництво – у пріоритеті”, *UCAB*, 11.10.2023, https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/blog/maksim_gopka/ptakhivnitstvo_u_prioriteti.
- Гордійчук Д., „Український агросектор в комі. Що показав аналіз останніх даних Держстату”, *Економічна правда*, 27.06.2023, <https://www.epravda.com.ua/weeklycharts/2023/06/27/701605/>.
- Горлач С., „Упевненим кроком”, *AgroTimes*, 5.03.2024, <https://agrotimes.ua/interview/upevnenym-krokom/>.
- Григоренко Ю., „Безпечний коридор: як зараз працює український експорт через порти”, *GMK Center*, 25.10.2023, <https://gmk.center/ua/posts/bezpechnyj-korydor-iaak-zaraz-pratsiuie-ukrainskyj-eksport-cherez-porty/>.
- Державне агентство лісових ресурсів України, *Публічний звіт голови державного агентства лісових ресурсів України за 2023 рік, 2024*, <https://forest.gov.ua/storage/app/sites/8/uploaded-files/Публічний%20звіт%20Голови%202023.pdf>.
- Держстат, „Лісогосподарська діяльність. Кількість заготовленої недеревної лісової продукції”, 13.04.2023, [https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSU%3ADF_FORESTRY_ACTIVITY\(20.o.o.o\)&filter=NUM_NON_WOOF_FRST_PROD.*****](https://stat.gov.ua/uk/explorer?urn=SSU%3ADF_FORESTRY_ACTIVITY(20.o.o.o)&filter=NUM_NON_WOOF_FRST_PROD.*****).
- ДМСУ, „За 2022 рік товарообіг склав \$99,7 млрд”, 12.01.2023, <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-2022-rik-tovaroobig-sklav-997-mlrd-1055>.
- ДМСУ, „Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн-контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2021 р. по 31.12.2021”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.
- ДМСУ, „Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн-контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2022 р. по 31.12.2022”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.

ДМСУ, „Зовнішня торгівля України із зазначенням основних країн-контрагентів (тисяч доларів США) за період з 01.01.2023 р. по 31.12.2023”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.

ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2021 р. по 31.12.2021 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.

ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2022 р. по 31.12.2022 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.

ДМСУ, „Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодом УКТЗЕД (тисяч доларів США) за період з 01.01.2023 р. по 31.12.2023 р.”, <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.

ДССУ, „Виробництво культур багаторічних у 2021 році”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvzu_reg.htm.

ДССУ, „Виробництво продукції тваринництва за видами у 2022 році”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/vpt/arh_vpt2022_u.html.

ДССУ, „Виробництво продукції тваринництва за видами у 2023 році”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/vpt/arh_vpt2023_u.html.

ДССУ, „Добування водних біоресурсів”, https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rg/rg_u/rg_rik_u.htm.

ДССУ, „Кількість сільськогосподарських тварин на 01 лютого 2022 р.”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/ksgt/arh_ksgt2022_u.html.

ДССУ, „Кількість сільськогосподарських тварин на 01 січня 2023 р.”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2023/sg/ksgt/arh_ksgt2023_u.html.

- ДССУ, „Площа, на якій виявлено осередки шкідників та хвороб лісу, проведено лісозахисні заходи, відтворення лісів по регіонах у 2023 році”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/lis/lis_reg/arh_vl_reg_u.htm [30.06.2024].
- ДССУ, „Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах у 2020 році (остаточні дані)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvzu_reg.htm.
- ДССУ, „Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах у 2021 році (остаточні дані)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvzu_reg.htm.
- ДССУ, Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах у 2022 році (остаточні дані)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvzu_reg.htm.
- ДССУ, Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур за їх видами та по регіонах у 2023 році (остаточні дані)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/pvzu/arch_pvzu_reg.htm.
- ДССУ, „Посівні площі культур озимих під урожай 2022 року”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ppsgk/arh_ppozk_u.html.
- ДССУ, „Посівні площі культур озимих під урожай 2023 року”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ppsgk/arh_ppozk_u.html.
- ДССУ, „Посівні площі культур озимих під урожай 2024 року”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/ppsgk/arh_ppozk_u.html.
- ДССУ, „Тваринництво (1990–2023)”, https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/tvar_u.html.

- Закон України № 1877-IV від 24.06.2004 р. „Про державну підтримку сільського господарства України”, *Верховна Рада України. Законодавство України*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.
- Зібцев С. В., Сошенський О. М., Голдаммер Й. Г., Миронюк В. В., Борсук О. А., Гуменюк В. В., Мешкова В. Л., Василюк О. В., Букша І. Ф., *Лісоуправління на територіях, забруднених вибухонебезпечними предметами*, WWF-Ukraine, 2022.
- Іверук Н., „Розблокувати експорт зерна з України – місія не здійсненна. Які труднощі та наслідки в перспективі?”, *Юридична Газета*, 2.06.2022, <https://jur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/rozblokuvati-eksport-zerna-z-ukrayini--misiya-nezdiysnenna-yaki-trudnoshchi-ta-naslidki-v-perspektiv.html>.
- Льїн А., „Підгорає. Вторгнення Росії в Україну призвело до світового дефіциту соняшникової олії, який неможливо вирішити”, *NV Бізнес*, 19.03.2023, <https://biz.nv.ua/ukr/economics/eksport-oliji-z-ukrajini-chomu-v-yevropi-vinik-deficit-novini-ukrajini-50226329.html>.
- Кравченко В., „Аграрна логістика: морський експорт – під прицілом російського саботажу, а наземний – збурює Європу”, *Mind*, 12.04.2023, <https://mind.ua/publications/20255980-agrarna-logistika-morskij-eksport-pid-pricilom-rosijskogo-sabotazhu-a-nazemnij-zburyue-evropu>.
- Лебідь Л., „Аграрії все частіше обирають продукти українського виробництва. Як два роки війни змінили ринок ЗЗР”, *AgroPolit.com*, 5.03.2024, <https://agroportal.ua/publishing/intervyu/agrariji-vse-chastishe-obirayut-produkti-ukrajinskogo-virobnictva-yak-dva-roki-viyni-zmynili-rinok-zzr>.
- Лиса А., „Ціна лота на одному з аукціонів на вилов риби зростає більше ніж удесятеро”, *Landlord*, 28.03.2024, <https://landlord>.

ua/news/czina-lota-na-odnomu-z-aukczioniv-na-vylov-ryby-zrosla-bilshe-nizh-udesyatero/.

Міністерство економіки України, „Україна в 2022 році експортувала майже 100 млн тонн товарів”, 4.01.2023, <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1487b1f5-eeb7-4946-b9c8-3370f20568a2&title=UkrainaV2022-RotsiEksportuvala>.

Національний інститут стратегічних досліджень, „Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання”, 14.02.2024, <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahrarynyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta>.

Нейтер Р., Зоря С., Муляр О., *Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення*, [Київ] 2024, https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf.

Опендатабот, „567 тисяч гектар землі продали за три роки відкритого ринку”, 8.07.2024, <https://opendatabot.ua/analytics/landmarket-2024-5>.

Осадчук Л. С., Кондратюк Л. М., *Недеревні ресурси лісу, як чинник сталого ведення лісового господарства в Україні*, [w:] *Всеукраїнська науково-практична конференція «Відтвори-мо ліси разом»*. Тези учасників, 14–15 березня 2017 р., [за заг. ред. В. В. Вербицького], Київ 2017, s. 70–72.

Публічний звіт Т.В.О. голови Державного агентства меліорації та рибного господарства України Ігоря Клименка за 2022 рік, [Київ] 2023.

Публічний звіт Т.В.О. голови Державного агентства України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм Ігоря Клименка за 2023 рік, [Київ] 2024.

Радіо Свобода, „Кубраков: з моменту виходу РФ із Зернової угоди експортний потенціал портів України знизився на 40%”, 13.10.2023, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kubrakov-vyhid-rf-zernova-uhoda-porty/32636651.html>.

- Скільки-скільки?, „За два роки посівна площа озимих культур скоротилася на 32%”, 07.09.2024, <https://skilky-skilky.info/za-dva-roky-posivna-ploshcha-ozymykh-kultur-skorotylyasia-na-32/>.
- Скільки-скільки?, „У 2021 році виробництво продукції тваринництва зменшилося на 1,6-13%”, 23.03.2022, <https://skilky-skilky.info/u-2021-rotsi-vyrobnytstvo-produktsii-tvarynnytstva-zmenshylosia-na-1-6-13/>.
- Скільки-скільки?, „У 2021 році кількість сільськогосподарських звірів зменшилася на 0,8-8%”, 17.02.2022, <https://skilky-skilky.info/u-2021-rotsi-kilkist-silskohospodarskykh-zviriv-zmenshylyasia-na-0-8-8/>.
- Скільки-скільки?, „У 2023 році площа лісорозведення зросла у 2,4 рази”, 14.04.2024, <https://skilky-skilky.info/u-2023-rotsi-ploshcha-lisorozvedennia-zroslo-u-2-4-raza/>.
- Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М., Жураковська Л. А., *Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: аналітична доповідь*, за ред. Я. А. Жаліла, Київ 2023, https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-04/stiykist-realsektor-dopovid_gotove.pdf.
- Ткачук Г., Бурачек І., Бужимська К., *Місце України в глобальному агропродовольчому просторі, сучасний стан та тенденції розвитку*, „Věda a perspektivy” 2023, № 3(22), s. 111–124.
- Урядовий портал, „Олександр Кубраков: Більше 22 мільйонів тонн вантажів за півроку – не межа”, 10.02.2024, <https://www.kmu.gov.ua/news/oleksandr-kubakov-bilshe-22-milioniv-tonn-vantazhiv-za-pivroku-ne-mezha>.
- Черкаський рибоохоронний патруль, „Загальний вилов водних біоресурсів в умовах війни склав 33,8 тис. тонн”, 03.03.2023, https://chrk.darg.gov.ua/_zagaljnij_vilov_vodnih_0_0_0_1923_1.html.

Dr Hanna Bazhenova

Starszy analityk w Zespole Wschodnim IES

Historyk, prawnik i politolog. Doktor nauk historycznych w zakresie historii powszechnej (Kijowski Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki), doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), adiunkt w Laboratory for International Memory Studies Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Uczestniczka wielu międzynarodowych konferencji naukowych, seminariów, a także programów stypendialnych organizowanych przez Centre for European, Russian, and Eurasian Studies (Munk School of Global Affairs, University of Toronto), Harvard Ukrainian Research Institute oraz Institut d'études slaves w Paryżu. Zainteresowania badawcze: system polityczny oraz polityka wewnętrzna i zagraniczna Ukrainy; polityka historyczna i polityka pamięci; dzieje Polski, Rosji i Ukrainy. Autorka pięciu monografii naukowych oraz licznych publikacji związanych z tematyką środkowoeuropejską.

Rosyjska agresja wyrządziła rekordowe szkody w rolnictwie Ukrainy, jednocześnie ujawniając wysoką odporność i możliwości adaptacyjne tego sektora gospodarki do warunków wojennych. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie stanu ukraińskiego rolnictwa w latach 2022–2024, ze szczegółowym uwzględnieniem zmian, które zaszły w czterech jego podsektorach: produkcji roślinnej, hodowli zwierząt, rybołówstwie i akwakulturze oraz leśnictwie. Przeanalizowano również straty poniesione przez ten sektor gospodarki w wyniku działań zbrojnych oraz wyzwania, przed jakimi obecnie stoi, zwłaszcza w kontekście trudności logistycznych związanych z eksportem produkcji rolno-spożywczej. Ze względu na duży potencjał rolniczy Ukrainy, która może stanowić konkurencję dla producentów unijnych, sukces rozmów akcesyjnych w tym segmencie będzie zależał głównie od gotowości obu stron do wypracowania kompromisowego modelu interakcji, opartego na wzajemnie korzystnym partnerstwie i współpracy.

ISBN 978-83-67678-56-8

www.ies.lublin.pl